

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AMERİKAN PROTESTAN FUNDAMENTALİZMİ

MERYEM NURBANU ÇELİK
2501141416

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MERYEM NURBANU ÇELİK Numarası : 2501141416
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ
Tez Savunma Tarihi : 03.09.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "AMERİKAN PROTESTAN FUNDAMENTALİZMİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ		KABUL
2- PROF. DR. HAKAN OLGUN		Kabul
3- PROF. DR. İSMAİL TAŞPINAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BİLAL BAŞ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT SALİHOĞLU		

ÖZ

AMERİKAN PROTESTAN FUNDAMENTALİZMİ

MERYEM NURBANU ÇELİK

Amerikan Protestan Fundamentalizmi’ni incelediğimiz bu yüksek lisans tezinde, Amerikan Protestanlığı içinde dini bir hareket olarak ortaya çıkan Fundamentalizmin tarihi arka planı, tarihsel süreci, temel ilkeleri ve inanç prensipleri incelenmiş; günümüz Fundamentalist kiliselerinden örnekler sunulmuştur. Çalışmanın amacı günümüzde İslamiyet söz konusu olduğunda pejoratif bir şekilde İslamiyet’e atfedilen “Fundamentalizm” kavramının, ABD Protestanlığı içinde ortaya çıkan, Hristiyanlık ile ilgili bir kavram olduğunu ortaya koymaktır. Tezin ilk bölümünde Fundamentalizmin, ABD’de Protestanlık içinde ortaya çıkış süreci kronolojik olarak incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde, Fundamentalizmin temel dogmaları, ayırt edici ilkeleri, dispensasyonalist tarih anlayışları tanımlanmıştır. Tezin üçüncü bölümünde, ABD’de varlığını sürdüren Fundamentalist kilise ve kurumlardan önemli görülen on beş tanesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fundamentalizm, Protestanlık, ABD, Evanjelizm, Dispensasyonalizm, Hristiyanlık, Amerika.

ABSTRACT
AMERICAN PROTESTANT FUNDAMENTALISM
MERYEM NURBANU ÇELİK

This dissertation, which deals with American Protestant Fundamentalism, studies American Protestant Fundamentalism's historical background and process; fundamentals and basic tenets; exemplifies today's Fundamentalist churches and organisations. The aim of this study is revealing that the "Fundamentalism" term is not an Islamic originated notion that Islam is accused pejoratively by being Fundamentalist, but it is a Christian term that originates from American Protestantism. In first chapter, deals with historical process of Fundamentalism within Protestantism in USA as chronologically. In second chapter, identifies Fundamentalism's basic tenets, distinctive fundamentals and dispensationalist conception of history. In third chapter, examines fifteen of Fundamentalist churches and organisations which are existing in today's USA.

Keywords: Fundamentalism, Protestantism, USA, Evangelicalism, Dispensationalism, Christianity, America.

ÖNSÖZ

Amerika Birleşik Devletleri’nde, Fundamentalizmin Evanjelizm içinde ortaya çıkarak münferit bir dini yapı haline gelişini incelediğimiz çalışmamızda Amerikan Protestan Fundamentalizmi’nin tarihsel seyri ve temel ilkeleri incelenmiş, güncel kilise örnekleri ile Fundamentalizmin ABD’deki dini uygulama alanları anlaşılmalı çalışılmıştır.

Tez konumun belirlenmesinde değerli fikirleriyle yol gösteren, çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen, yoğun çalışma temposunda her daim vakit ayıran, kıymetli eleştirileriyle çalışmama yön veren danışmanım Prof. Dr. Şinasi Gündüz hocama ve tez alanımın netleşmesi sürecinde kıymetli tavsiyeleriyle çalışmamı yönlendiren Prof. Dr. Hakan Olgun hocama teşekkürü borç bilirim.

Tezimin yazım süreci boyunca destekleyici ve cesaret verici konuşmalarından dolayı değerli hocam Elif Tokay’a, kendi çalışma yoğunluğuna rağmen ihtiyaç duyduğum her anda yardımını esirmeyen kıymetli arkadaşım Huriye Abaydın’a ve uzun tez maratonumda desteğini bir an olsun eksik etmeyen sevgili anneme çok teşekkür ederim.

İstanbul – 2019

Meryem Nurbanu Çelik

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN PROTESTAN FUNDAMENTALİZMİNİN TARİHÇESİ

1.1. Fundamentalizmi Ortaya Çıkaran Tarihi Süreç	7
1.1.1. Dini Uyanış Hareketleri ve Konferanslar	8
1.1.2. Scofield Referans Kitab-1 Mukaddesi ve İlkeler Kitapçıkları	13
1.1.2.1. Scofield Referans Kitab-1 Mukaddesi	13
1.1.2.2. İlkeler Kitapçıkları	14
1.1.3. Amerikan Liberalizminin Gelişimi ve Evanjelik-Liberal Mücadelesi	16
1.1.3.1. Amerikan Liberalizminin Gelişimi	16
1.1.3.2. Liberalizme Karşı Muhafazakarların Tepkileri.....	19
1.2. Fundamentalizmin Duraklama Dönemi	25
1.2.1. Scopes Davası	25
1.3. Fundamentalizmin Yeniden Yükselişi	27
1.3.1. Neo-Evanjelikalizm – Fundamentalizm Ayrışması.....	27
1.3.2. Fundamentalizmin Siyasallaşması ve 1960 Sonrası Durumu.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

FUNDAMENTALİZMİN TEMEL TEZLERİ

2.1. Temel İnanç Esasları ve İlkeler	32
--	----

2.1.1. Temel İnanç Esasları.....	33
2.1.1.1. Kitab-ı Mukaddes'in Yanılmazlığı	33
2.1.1.2. İsa Mesih'in Tanrılığı.....	35
2.1.1.3. Bakire Meryem'den Doğum	36
2.1.1.4. Çarmıhta Kefaret.....	37
2.1.1.5. İsa Mesih'in Bedenen Dirilişi	38
2.1.2. Temel İlkeler.....	39
2.1.2.1. Ayrılkçılık.....	39
2.1.2.2. Evanjelizm	40
2.2. Dispensasyonalizm.....	41
2.2.1. Yükseliş	43
2.2.2. Tribulasyon	44
2.2.3. Milenyalizm	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ FUNDAMENTALİST KİLİSE AKIMLARI

3.1. Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri.....	48
3.2. Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti	49
3.3. Amerika Baptist Misyoner Birliği.....	51
3.4. Berean Fundamental Kiliseler Konseyi	53
3.5. Kitab-ı Mukaddes Birliği Kilisesi	54
3.6. Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi	55
3.7. Bob Jones Üniversitesi.....	56
3.8. İnayet İncil Cemiyeti.....	59
3.9. Büyük Vazife Kiliseler Birliği	60

3.10. Uluslararası IFCA	61
3.11. Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti	63
3.12. Plymouth Kardeşleri.....	64
3.13. Southwide Baptist Cemiyeti.....	66
3.14. Thomas Road Baptist Kilisesi	67
3.15. Dünya Baptist Cemiyeti	69
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	84

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih yok

GİRİŞ

Günümüzde kullanılan anlamıyla Fundamentalizm kavramı, XIX. yüzyıl başlarında Amerikan Protestanlığı içinde ortaya çıkmıştır. Fikri kökenleri Avrupa’da, özellikle Kuzey Avrupa ve Britanya Adaları’nda, modernizm karşıtı gelişen dini hareketlere dayanmaktadır. Amerikan Fundamentalizmini oluşturan dini altyapı, Aydınlanma ve Modernizm sonrası Avrupa’da Protestanlar arasında ortaya çıkan dini düşüncelerin John Nelson Darby, Dwight L. Moody gibi vaizler aracılığıyla Amerika’ya taşınması sonucu oluşmuştur.

Amerikan Protestan Fundamentalizminin, Avrupa’daki fikir öncüleriyle ortak yönleri iki noktada özetlenebilmektedir. Bunlar modernizme karşı şiddetli muhalefet ve temel Hristiyan ilkelerine (Kitab-ı Mukaddes’in vahiy ürünü olması, yanılmazlığı gibi) kuvvetli imandır.

ABD’de, Fundamentalizm XIX. yüzyıl başlarında Evanjelizmin alt grubu şeklinde ortaya çıkmıştır. Evanjelizmden ayrılarak münferit bir hareket haline gelmesi ise 1950 sonrasında meydana gelmektedir.

Çalışmamızda ele alacağımız başlıklar da bu bağlam çerçevesinde Amerikan Protestan Fundamentalizminin tarihi gelişiminin, temel inanç prensiplerinin, mevcut kilise ve organizasyonlarının incelenmesi şeklinde olacaktır.

İlk bölümde, Amerikan Protestan Fundamentalizminin tarihi seyri irdelenecektir. ABD’de Evanjelizmin gelişimi ve Fundamentalizmin bu hareket içinde ortaya çıkışı, liberalizm ile yapılan mücadele, Fundamentalizmin popüleritesinin iniş çıkışları, Evanjelizmden ayrışması ve siyasallaşması konuları etraflıca anlatılmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde, Amerikan Protestan Fundamentalizminin temel ilke ve inanç esasları incelenecektir. Kitab-ı Mukaddes ve İsa Mesih etrafında şekillenen temel dogmaları; ayrılıkçılık ve evanjelizm ilkeleri ile dispensasyonalist tarih anlayışları bu bölümde ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, Amerikan Protestan Fundamentalizminin günümüz temsilcilerinden olan on beş kilise ve organizasyon incelenecektir. Binlerce kilise

arasından önem derecesine göre çalışmamıza aldığımız bu kiliselerin, Amerikan Fundamentalizminin liturji ve inanç prensiplerinin işleyişi ile ilgili de fikir vermesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Tarihçesi

Türkiye’de, Amerikan Protestan Fundamentalizmi hakkında çeşitli çalışmalar bulunmakla beraber, Dinler Tarihi alanında yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili yapılan en kapsamlı çalışma Şule Akbulut Albayrak’ın **“Hristiyan Fundamentalizmi”**¹ isimli eseridir. Amerikan Protestan Fundamentalizminin tarihçesine ve belli inanç ilkelerine de yer verilen çalışmada Fundamentalizm, Din Sosyolojisi perspektifinden ele alınmaktadır. Albayrak’ın bu konu üzerine **“Tarihi ve Sosyal Bir Realite Olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde Gelişen Protestan Fundamentalizmi”**² isimli makalesi de bulunmaktadır.

Amerikan Protestan Fundamentalizmi ile makaleler arasında Mahmut Aydın’ın **“Batı Hristiyan Düşüncesinde Fundamentalist Hareketin Öyküsü”**³ ve **“Hristiyan Fundamentalizmi”**⁴; Mustafa Bıyık’ın **“Amerikan Protestan Fundamentalizmi’nin Köken ve Öğreti Açısından Bir Analizi”**⁵; Ali Rafet Özkan’ın **“Amerikan Fundamentalizminin Dünü Bugünü”**⁶, Ensar Çetin’in

¹ Şule Akbulut Albayrak, **Hristiyan Fundamentalizmi**, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.

² H. Şule Albayrak, “Tarihi ve Sosyal Bir Realite Olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde Gelişen Protestan Fundamentalizmi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 42, Mart 2014 s. 13-32.

³ Mahmut Aydın, “Batı Hristiyan Düşüncesinde Fundamentalist Hareketin Öyküsü”, **İslâmiyat**, C. X, S. 1, 2007, s. 33-56.

⁴ Mahmut Aydın, “Hristiyan Fundamentalizmi”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. V, S. 2, Güz 2014, s. 15-10.

⁵ Mustafa Bıyık, “Amerikan Protestan Fundamentalizmi’nin Köken ve Öğreti Açısından Bir Analizi”, **Dini Araştırmalar**, C. X, S. 28, Kasım 2015, s. 83-104.

⁶ Ali Rafet Özkan, “Amerikan Fundamentalizminin Dünü Bugünü”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 18, Ağustos 2010, s. 33-47.

“Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu’da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi”⁷ isimli makaleleri bulunmaktadır.

Evanjelizm başlığı ile Fundamentalizmi anlamamıza yardımcı olacak olan eserler arasında kitap formunda Ali İsmail Gündüz’ün **“Evanjellikler”**⁸ isimli eseri bulunurken; makale formunda Şinasi Gündüz’ün **“Protestan Geleneğinde Yeni Hristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”**⁹ ve **“Evanjelizm: Hristiyan Fanatizmi”**¹⁰, Şener Faruk Bedir’in **“Reformasyondan Günümüze Evanjellik Hristiyanlık”**¹¹ isimli eserleri bulunmaktadır.

İçeriğindeki bölüm itibariyle konumuzla ilgisi bulunan kitaplar arasında Şule Akbulut Albayrak’ın **“ABD’de Din-Devlet İlişkileri”**¹², Ali Rafet Özkan’ın **“Fundamentalist Hristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi”**¹³ ve **“Amerikan Evanjellikleri: Baptistler”**¹⁴ isimli eserleri; Mustafa Bıyık’ın **“Armagedon ve Tanrı Krallığı”**¹⁵ isimli eseri bulunmaktadır.

Kaynaklar ve Yöntem

Çalışmamızda kullandığımız temel yöntem literatür taraması olmuştur. Bu yöntemle edinilen bilgi hem didaktik hem eleştirel bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Mümkün olduğunca ilk kaynaklardan istifade edilmiştir.

⁷ Ensar Çetin, “Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu’da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, S. 1, Aralık 2014, s. 1-16.

⁸ Ali İsmail Gündüz, **Evanjellikler**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.

⁹ Şinasi Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”, **VIII. Kur’an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar**, Ankara, Fecr Yayınları, 2006, s. 51-59.

¹⁰Şinasi Gündüz, “Evanjelizm: Hristiyan Fanatizmi”, (Çevrimiçi) <http://www.milelvenihal.org/yayin.aspx?ID=93>, 19 Ağustos 2019.

¹¹ Şener Faruk Bedir, “Reformasyon’dan Günümüze Evanjellik Hristiyanlık”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, S. 2, Haziran 2014, s. 73-98.

¹² H. Şule Albayrak, **ABD’de Din-Devlet İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

¹³ Ali Rafet Özkan, **Fundamentalist Hristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi**, Ankara, Alperen Yayınları, 2002.

¹⁴ Ali Rafet Özkan, **Amerikan Evanjellikleri: Baptistler**, Erzurum, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

¹⁵ Mustafa Bıyık, **Armagedon ve Tanrı Krallığı** Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2008.

Çalışmamızda yaptığımız Kitab-ı Mukaddes atıflarında, Kitab-ı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları'nın “**Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri**” adlı eserinden faydalanılmıştır.¹⁶

Dispensasyonalizm, milenyalizm, premilenyalizm, tribulasyon gibi orijinal kullanımı literatürde yer etmiş olan terimler tercüme edilmeden kullanılmıştır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde “Fundamentalizm” kelimesi ile ifade edilmek istenen Amerikan Protestan Fundamentalizmi'dir.

¹⁶ **Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri**, Kore, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Haziran 2013.

BİRİNCİ BÖLÜM

AMERİKAN PROTESTAN FUNDAMENTALİZMİNİN TARİHÇESİ

Fundamentalizmin tarihine giriş yapmadan önce Evanjelizm ve Fundamentalizm kavramlarını açıklamak yerinde olacaktır.

Evanjelizm, Yunanca'da "iyi haber, müjde, İncil" anlamlarına gelen *evangelion* teriminden türemiştir. "Evanjelist" kelimesi, Yeni Ahit'te üç kez "Hristiyan inancının temel mesajını¹⁷ (Müjde'yi) vazedenden" anlamında kullanılmaktadır. Dört kanonik İncil'in yazarı olarak kabul edilen Matta, Markos, Luka ve Yuhanna da evanjelist olarak anılmaktadır. İkinci bir anlam olarak; temel Hristiyanlık mesajını yayma, insanlara Müjde'yi ulaştırma faaliyeti anlamına gelen evanjelik ve evanjelizm terimleri "misyonerlik" faaliyetini de ifade etmektedir. Bu bağlamda kullanıldığında evanjelist "misyoner", evanjelizasyon "misyonerlik faaliyetleri" anlamına gelmektedir.¹⁸

Bu anlamlar dışında Evanjelizm, XVI. yüzyılda Avrupa'da Katolisizme karşı yapılan reform hareketlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kullanımıyla Evanjelizm özellikle kıta Avrupa'sında, Protestanları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Evanjelizm kelimesi, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İngiliz vaizler aracılığıyla Amerika'ya taşınmıştır. Burada anlam değişikliğine uğrayan kavram, özellikle Kuzey Amerika'daki Anglo-Amerikanlar arasında dini hayatı canlandırma amacıyla yapılan organizasyonlar neticesinde ortaya çıkan dini grupları tanımlamak için kullanılmıştır.¹⁹

Günümüzde Evanjelizm kelimesiyle tanımlanan dini grupların asgari müşterekte kabul ettikleri inanç prensipleri bulunmaktadır. Bunlar Kitab-ı Mukaddes'in mutlak otoritesi; İsa Mesih'in insanlığın günahının kefareti için çarmıhta

¹⁷ 1.Korintliler 15:1-4 "... Kutsal Yazılar uyarınca Mesih günahlarımıza karşılık öldü, gömüldü ve Kutsal Yazılar uyarınca üçüncü gün ölümden dirildi."

¹⁸ Şinasi Gündüz, "Evanjelizm (Evanjelikalizm)", **Yaşayan Dünya Dinleri**, ed. Şinasi Gündüz, 3. Bs, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 153-61.

¹⁹ Güngör, **Evanjelikler**, s. 16-21.

kendini feda ettiği, insanın kurtuluşu için İsa Mesih'in bu fedakarlığına iman etmesinin gerekliliği; İncil mesajını duymayan hiç kimse kalmaması için evanjelizasyon çalışmalarının önemi; insan hayatında manevi anlamda değişim yaşanması (*Born Again/Yeniden doğmuş*)²⁰ gerektiğine imandır. Bu anlamıyla evanjelizm kelimesi yalnızca bir dini grubu ifade eden bir kavram değil, bu özellikleri taşıyan dini hareketleri ifade eden şemsiye bir kavramdır.²¹

Fundamentalizm, sözlük anlamı olarak Latince “temel, esas” gibi anlamlara gelen “fundament” kelimesinden türemiştir.²² Terim anlamı olarak, XIX. yüzyıl başlarında Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği ve Modernizme karşı Amerikan Protestanlığı içinde ortaya çıkan bir akımı ifade etmektedir. Temel Hristiyan ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmaları sebebiyle bu ismi almışlardır. Bu ilkeler Kitab-ı Mukaddes'in yanılmazlığı; İsa Mesih'in bakire Meryem'den doğumu, çarmıhta insanlığın günahına kefaretle ölmesi, üç gün sonra bedenlenip dirilmesi, ikinci kez dünyaya geleceğine iman şeklindedir.

Fundamentalist, “bir konuda kızgın olan evanjelik” olarak da tanımlanmıştır. Liberal teolojinin kiliselerde, kültürel değerlerde ve sosyal hayatta olan etkisine karşı militanca tavır alan evanjelikler için fundamentalist tanımı kullanılmaktadır. Bu noktada Fundamentalizmin Evanjelizmden ayırt edici özelliği “organize militanlık” olmuştur.²³

XX. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Fundamentalist-Evanjelik ayrışması neticesinde Fundamentalizm kavramına “ayrılıkçılık” özelliği de ilave edilmiştir. Bu süreç sonrasında Fundamentalizm terimi eski haline nispeten daha küçük bir grubu ifade etmektedir.²⁴

²⁰ Yeniden doğmuş (*Born Again*): Evanjeliklerin ayırt edici özelliği olan dini dönüşüm tecrübesi. Bkz. Randall Balmer, “Born Again”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 93.

²¹ George M. Marsden, **Understanding Fundamentalism And Evangelicalism**, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 1991, s. 4-5.

²² Güngör, **Evanjellikler**, s. 26.

²³ Marsden, a.g.e., s. 1-4.

²⁴ Marsden, a.g.e., s. 1-4.

1.1. Fundamentalizmi Ortaya Çıkaran Tarihi Sürec

Amerika tarihi göçler ve savaşlar ile şekillenmiştir. Göçler, Sivil Savaş²⁵, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Amerikan halkının dini ve politik hayatına yön veren dönüm noktaları olmuştur.

On yedinci yüzyıldan itibaren Britanya, Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelerden yapılan göçler kıtada çok kültürlü, çok dilli, çok dinli kozmopolit bir ortam oluşturmuştur. Zamanla bu farklı milletler, kıtaya ilk gelenler olan Britanyalıların kolonilerine yerleşmiş, İngiliz dilini ve kurumlarını benimseyerek Britanya kolonileri içinde kendi kültürlerini eritmişlerdir.²⁶

ABD’de Presbiteryen, Metodist, Baptist, Anglikan, Quaker, Kongregastyonalist mezheplerinin yanı sıra Katolik ve Yahudi nüfusu da bulunmaktadır.²⁷ Dini çoğunluk ağırlıklı olarak Protestan gruplardadır, bu durum kültürel üstünlük konusunda da Protestanları ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Protestanların bu konumunda kıtanın ilk yerleşimcileri olan zengin Amerikan ailelerin etkisi vardır. Genellikle her koloninin ilk yerleşimcisi olan evanjelik Amerikan aileler sonrasında da bu gücü ve etkiyi sürdürmüştür.²⁸

18. yüzyıl başlarındaki yenilenmecî hareketlerin de etkisi ile çeşitli Evanjelik gruplar ülke genelinde yaptıkları çalışmalarla göçmen halk arasında ortak bir Amerikalılık bilinci oluşturmayı başarmıştır.²⁹

19. yüzyılda Evanjelizm, Kuzey Amerika’nın yaygın dini olsa da yüzyılın sonunda kıtaya yapılan yoğun göç dalgası ile bu üstünlük İkinci Dünya Savaşı

²⁵ Sivil Savaş (*Civil War*): 1861-1865 yıllarında süren Amerikan İç Savaşı. Bkz. Allan Nevins, Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, Çev. Halil İnalcık, 9 Bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017.

²⁶ Allan Nevins, Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, Çeviren: Halil İnalcık, 9 Bs., Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 48.

²⁷ ABD’deki mezheplerin tarihi arka planı için bkz. İsmail Taşpınar, **Tarihten Günümüze İnançlar ve Dini Hareketler**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018, s. 95-116.

²⁸ George M. Marsden, a.g.e., s. 11.

²⁹ Şinasi Gündüz, “Evanjelizm (Evanjelikalizm)”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ed. Şinasi Gündüz, 3 bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 156.

sonrasına kadar sekteye uğrayacaktır.³⁰ Bu göç dalgasına eş zamanlı olarak Avrupa'dan gelen modernizm, Darwinizm, teolojik liberalizm, Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği gibi meseleler Amerikan halkını dini açıdan bir karmaşa ortamına sürüklemiştir.

Fundamentalizmin bir dini hareket olarak ortaya çıkma süreci XIX. yüzyıl sonlarındaki bu dini karmaşa ortamına denk gelmektedir. Militan, anti modernist bir tavra sahip olan Fundamentalistler, Evanjelik Protestanlık içinde ortaya çıkmış, 1950 itibariyle diğer Evanjelik gruplardan ayrılarak münferit kiliselerini oluşturmuşlardır.

1950 öncesinde fundamentalist, evanjelik, muhafazakar terimleri aralarında keskin bir ayrım olmaması sebebiyle neredeyse eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardır. Ancak 1950 sonrasında bu durum değişmiş, evanjelik ve fundamentalistler arasında hatları netleştirecek bir ayrışma yaşanmıştır. Bütün fundamentalistler evanjelik ve muhafazakardır ancak her evanjelik ve muhafazakar fundamentalist değildir.³¹

Hareketin tarihi sürecini Nonkonformist³² ve ayrılıkçı olarak ikiye ayırmak mümkündür. 1857-1930 dönemi Nonkonformist Fundamentalizm, 1930 sonrası ise Ayrılıkçı Fundamentalizm olarak sınıflandırılabilir.³³

1.1.1. Dini Uyanış Hareketleri ve Konferanslar

Amerikan toplumunun kozmopolit dini yapısından rahatsız olan ve Protestanlığın geleceği için endişe duyan Protestan dini liderler, halkın ahlaki ve dini yapısını yeniden şekillendirebilmek için çeşitli misyon organizasyonları düzenlemişlerdir. Büyük Uyanış Hareketleri (*Great Awakenings*) adı verilen dini

³⁰ Gündüz, a.g.e., s. 156.

³¹ Beale, a.g.e., s. 9.

³² Nonkonformist: Hristiyanlık'ta kilise tarafından konulmuş olan kuralları, doktrinleri ya da politikaları kabul etmeyen özgürlükçü akım mensuplarına verilen genel ad. Bkz. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2017, s. 372.

³³ David O. Beale, **In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850**, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 1986, s. 5.

canlanma hareketleri ile dinden uzaklaşan halkı yeniden Hristiyanlaştırmak için mücadele edilmiştir.

Birinci Büyük Uyanış Hareketi (*First Great Awakening*) Jonathan Edwards (ö. 1758) ve George Whitefield'in (ö. 1770) liderliğinde 1720'li yıllardan 1740'lı yıllara kadar sürmüştür. Bazı kaynaklarda bu tarihler 1760'lara kadar uzatılmaktadır.³⁴ Birinci Büyük Uyanış Hareketi sırasında, halihazırda bir kilise cemaatine mensup olan Hristiyanların kaybettikleri dini hassasiyetlerini yeniden kazanmaları için mücadele edilmiştir. Jonathan Edwards, Protestan Hristiyanların katı Calvinist³⁵ inanca geri dönerek Tanrı korkusunu yeniden canlandırmaları gerektiğini savunmuştur.³⁶ Bu amaç doğrultusunda koloniler arasında seyahat eden liderler büyük kalabalıklara vaazlar vermişlerdir. Presbiteryen, Baptist, Metodist kiliseler Evanjelizm çatısı altında birlikte hareket ederek dini ritüel ve inançlarda yenilik ve canlanma için çabalamışlardır. Dini hayatı yeniden canlandırma amacıyla yapılan bu hareket sırasında oluşan Evanjelik cepheye karşı Anglikan, Quaker, Kongregasyonalistler karşıt cepheyi oluşturmaktadırlar. Birinci Büyük Uyanış Hareketi ile Evanjelizm sistematik bir dinsel hareketin adı olma yolunda ilk adımı atmıştır.³⁷

İkinci Büyük Uyanış Hareketi (*Second Great Awakening*) Timothy Dwight (ö. 1817), Asahel Nettleton (ö. 1844), John Leland (ö. 1841) gibi din adamlarının liderliğinde 1780'li yıllardan 1840'ların ilk yıllarına kadar devam etmiştir.³⁸ Birinci Büyük Uyanış Hareketi'nin aksine, İkinci Büyük Uyanış Hareketi toplumun çeşitli konulardaki problemleriyle ilgilenilen kapsayıcı bir uyanış hareketi olmuştur. Kiliseyle hiç bağ kurmamış olan ya da kilise bağları kopmuş olan Hristiyan vatandaşların kiliselere kazandırılması için çalışılmıştır. Kölelikle mücadele, sosyal

³⁴ Bkz. David O. Beale, **In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850**, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 1986, s. 14.

³⁵ Calvinizm ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hakan Olgun, **Kalvinizm'de On Emir**, Ankara, Eskiyei Yayınları, 2012.

³⁶ Mahmut Aydın, "Batı Hristiyan Düşüncesinde Fundamentalist Hareketin Öyküsü", **İslâmiyat**, C. X, S. 1, 2007, s. 34.

³⁷ Aydın, a.g.e., s. 34.

³⁸ Beale, **In Pursuit Of Purity**, s. 13.

yardımlaşma, alkol tüketiminin yanlışlığı, eğitim, kadın hakları gibi konularda toplumda farkındalık oluşturulmak istenmiştir.³⁹

İkinci Büyük Uyanış Hareketi sonrasına denk gelen dönem Amerikan halkının refahı konusunda benzersiz bir zamandır. Batı bölgelerinde altın madenleri bulunmuş, bankacılık sektörü gelişmiş, endüstri tesisleri çoğalmış, kitle iletişimde çığır açılarak yeni gazeteler kurulmuştur. Ancak bu refah süreci çok uzun sürmemiştir. 12 Ekim 1857'deki ekonomik kriz sonrasında fabrikalar kapatılmış, bankalar batmış, demiryolu inşaatları durdurulmuş, binlerce insan işsiz kalmıştır. Bu kaos ortamında dini konularda rehabet ve ihmal ülke geneline hakim olmuştur. Birçok Hristiyan başlarına gelen bu felaketleri, dinini ihmal eden halka Tanrı'nın bir uyarısı olarak değerlendirmiştir. Kölelik tartışmaları sebebiyle gergin olan politik ortamla birlikte ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir.⁴⁰

Bu sosyal, ekonomik ve manevi karmaşa ortamında, 1857 yılında, New York'ta, Fulton Sokağı Hollanda Reform Kilisesi'nde (*Fulton Street Dutch Reform Church*) görevli Jeremiah Calvin Lanphier (ö. 1898) bir "Dua Toplantısı" (*Prayer Meeting*) organize etmiştir. İsteyen herkesin katılımına açık olan bu buluşma için el ilanları dağıtılıp, afişler asılmıştır. İlk olarak 23 Eylül günü altı kişinin katılımıyla düzenlenen toplantı, kısa zamanda ülke geneline yayılmıştır. Kiliselerin yeterli gelmediği yerlerde kamu binaları, özel işletmelere ait salonlar bu toplantılara tahsis edilmiştir. Dua Toplantıları vasıtasıyla iki seneye yakın bir süre içinde yaklaşık bir milyon kişinin Hristiyan olduğu belirtilmektedir.⁴¹ Bu dini yenilenme hareketinin bir diğer neticesi de ruhban sınıfından olmayan birçok Hristiyanı ruhani liderler olarak ortaya çıkmaya hazırlaması olmuştur.⁴²

³⁹ Randall Balmer, "Second Great Awakening", *Encyclopedia of Evangelicalism*, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 612.

⁴⁰ Beale, a.g.e., s. 14.

⁴¹ Hristiyan olduğu belirtilen bu kişilerin önceki inanışları ile ilgili bir istatistik bulunmamakla birlikte Dua Toplantılarının mezhepsiz yapısını dikkate aldığımızda kanaatimiz, bu kişilerin yeni Hristiyan olanlar ve öze dönüş yapan Hristiyanlar şeklinde iki grubu kapsayan bir ifade olduğudur.

⁴² Beale, a.g.e., s. 14-15.

Dua Toplantıları 12.00-13.00 saat aralığında yapılmaktadır. Kişiler istedikleri gibi gelip gitmekte serbesttirler. Farklı Hristiyan mezheplerine açık olan bu toplantılarda mezhepsel tartışmalara izin verilmemektedir. Dua Toplantıları'nda isteyen herkes söz hakkı alabilmekte, dua talebinde bulunabilmekte ya da ilahi söyleyebilmektedir. Bunun için herkese beş dakika süre tanınmaktadır. Papazlar manevi danışmanlık isteyenlere yardıma hazır bulunmaktadır.⁴³

Halka açık olan Dua Toplantıları'nın yanı sıra, din adamlarının katılımı için Kitab-ı Mukaddes çalışmaları amacıyla özel toplantılar da düzenlenmiştir. Presbiteryen, Metodist, Baptist din adamları mezhepsel farklılıklarını bir kenara bırakarak bu toplantılarda bir arada bulunmuşlardır. İnananların Toplantıları (*Believers' Meetings*) adı verilen bu buluşmalar, takip eden yıllarda düzenlenecek olan Kitab-ı Mukaddes Konferansları'nın öncüsü olmuştur.⁴⁴

Din adamlarının katılımına mahsus olan İnananların Toplantıları, devam eden süreçte talep üzerine halka açık hale getirilmiştir. En çok katılım sağlanan toplantılar, kutsal kitaba çok az yorum katılarak ya da hiç yorum katılmadan yapılan "Kitab-ı Mukaddes Okumaları" olmuştur. Katılım sayısı arttıkça toplantılar konferanslara dönüşmüştür.

11-18 Haziran 1878 tarihlerinde, James Hall Brookes'un (ö. 1897) liderliğinde gerçekleşen Kitab-ı Mukaddes Konferansı sonrasında on dört maddelik meşhur "Niagara Amentüsü"⁴⁵ (*Niagara Creed*) oluşturulmuştur. Niagara Amentüsü, Chicago Moody Memorial dahil birçok önemli Evanjelik Amerikan Kilisesi'nde ve Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri'nde temel doktrin haline gelmiştir. 1914'te Büyük Komisyon Dua Cemiyeti (*Great Commission Prayer League*) tarafından kitapçık halinde yeniden basılmış ve dünyanın dört bir yanındaki din görevlilerine gönderilmiştir.⁴⁶

⁴³ Beale, a.g.e., s. 15.

⁴⁴ Beale, a.g.e., s. 18-19.

⁴⁵ Ek I – 1878 Niagara Amentüsü

⁴⁶ Beale, a.g.e., s. 24-25.

Kitab-ı Mukaddes Konferansları içinde önemli bir konumu olan Niagara Kitab-ı Mukaddes Konferansları 1883-1897 yıllarında, 1884 yılı hariç, her yıl Ontario kasabasında Niagara gölü yanındaki Queen's Royal Hotel'de düzenlenmiştir. Presbiteryen, Baptist, Kongregastyonalist, Episkopal, Metodist mezhep temsilcileri bir araya gelerek İsa Mesih ve Kutsal Ruh doktrinleri, Kitab-ı Mukaddes, evanjelizasyon ve Premilenyalist kehanet konularında konuşmalar yapmışlardır.⁴⁷

Henüz Fundamentalist tanımlaması kullanılmıyor olsa da Kitab-ı Mukaddes Konferansları erken dönem Fundamentalist düşüncenin kökenlerini barındırmaktadır. Bu konferanslar, katılımcı din adamları arasında Premilenyalizm ile ilgili yaşanan fikir ayrılıklarıyla azalan ilgi neticesinde 10-17 Temmuz 1900 tarihinde New Jersey'de düzenlenen yirmi dördüncü konferans ile sonlandırılmıştır.⁴⁸

Erken dönem Fundamentalizmin birçok temel niteliğinin kökeni Niagara Konferanslarında bulunabilir. Bu özellikleri yedi madde halinde sıralamak mümkündür:

Niagara Konferansları;

1. Fundamentalizmin mezhepler üstü karakterinin oluşturulmasında ve güçlendirilmesinde yardımcı olmuştur.
2. Yeni bir misyonerlik ve evanjelizasyon anlayışını ortaya çıkarmıştır.
3. Ulusal çapta Kitab-ı Mukaddes konferanslarının öncüsü olmuştur.
4. Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri ve okullarının kurulmasında önemli bir role sahiptir. 1930'a kadar kurulan bütün Fundamentalist okullar bu konferanslardan cesaret, tavsiye ya da personel almıştır.
5. Fundamentalistlerin erken dönemden itibaren Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında bir metot benimsemelerine yardımcı olmuştur.
6. Geniş bir Fundamentalist literatür oluşmasına zemin hazırlamıştır.

⁴⁷ Beale, a.g.e., s. 27.

⁴⁸ Beale, a.g.e., s. 29.

7. Birçok zengin Hristiyan iş adamını cömert bağışçılar olmaya teşvik ettiğinden Fundamentalist okul, kilise ve çalışmalara sponsorluk sağlanmıştır.⁴⁹

Fundamentalizmin kökenleri Büyük Uyanış Hareketleri (*Great Awakening Movements*) ve Dua Toplantıları'nda (*The Prayer Meeting Revivals*) yatmaktadır.⁵⁰ Nonkonformist Fundamentalizm bu toplantılarla popülerliğini arttırmıştır.⁵¹

1.1.2. Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi ve İlkeler Kitapçıkları

1.1.2.1. Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi

Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi (*Scofield Reference Bible*), Fundamentalizm tarihinin en etkili kitaplarından biridir. Cyrus Ingerson Scofield (ö. 1921) tarafından 1909 yılında yazılmış olan bu kitap, King James Kitab-ı Mukaddesi'ne şerhler düşülerek hazırlanmıştır.

Kitab-ı Mukaddes Konferanslarının 1900 yılında sona erdirilmesinin ardından, bu geleneğin devam ettirilmesini isteyen bir grup din adamı 1901-1911 yılları arasında devam edecek olan Sea Cliff Kitab-ı Mukaddes Konferanslarını (*The Sea Cliff Bible Conferences*) düzenlemişlerdir. New York'un Long Island sahil şeridinde bir yerleşim yeri olan Sea Cliff'te her yaz düzenlenen bu konferanslar Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi'nin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.⁵²

Cyrus Ingerson Scofield, referans Kitab-ı Mukaddes yazma planlarını 1902 yılında tamamlamıştır. İki zengin hayırseverin sponsorluğunda devam eden çalışması 12 Ocak 1909 tarihinde Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan neşredilmiştir. İki sene içinde iki milyon baskı yapılmıştır. Yazarın danışmanlığını yapan editörler Niagara ya da Sea Cliff konferanslarında konuşmacı olan isimlerdendir.⁵³

⁴⁹ Beale, a.g.e., s. 29-31.

⁵⁰ Beale, a.g.e., s. 13-14.

⁵¹ Beale, a.g.e., s. 91.

⁵² Beale, a.g.e., s. 35-36.

⁵³ Beale, a.g.e., s. 37.

C. I. Scofield bu çalışmasında dispensasyonist⁵⁴, Premilenyalist⁵⁵ ve pretribulasyonist⁵⁶ bir anlayış benimsemiştir. Scofield, tarihi yedi döneme (*dispensation*) ve insanlığın Tanrı ile ilişkisine bağlı olarak sekiz ahide ayırır. Şerh metinleri herhangi bir mezhebe dayandırılmamıştır. Bunun sebebi, Kilise'nin İsa'nın evrensel bedeni olduğuna yapılmak istenen vurgudur. Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi neredeyse tüm Evanjelikler tarafından kabul görmüştür. Scofield “The Church of Laodiceans” olarak isimlendirdiği belli bir dine ilgi göstermeyen toplulukları irtidadın son evresi olarak tanımlamıştır. Sonraki yıllarda birçok Fundamentalist, Laodicea'yı liberalizm olarak tanımlamış ve liberalizm ile mücadeleyi iyilik ve kötülüğün son çatışması olarak değerlendirerek apokaliptik bir atmosfere taşımıştır.⁵⁷ Scofield'ın Kitab-ı Mukaddes'e düştüğü şerhler, Premilenyalizmin halk tabanında anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu şerh metinleri de birçok fundamentalist için otorite haline gelmiştir.⁵⁸

1.1.2.2. İlkeler Kitapçıkları

1910-1915 yılları arasında, hayırsever iş adamları olan Lyman ve Milton Stewart (ö. 1923) kardeşlerin sponsorluğunda “İlkeler” (*The Fundamentals*) kitapçıkları yayınlanmıştır. Uzlaştırmacı bir dili olan bu kitapçıklar Hristiyan akademisyenler tarafından ortodoks Hristiyan inancının temel doktrinlerini halka açıklamak amacıyla yazılmıştır.

⁵⁴ Dispensasyonist: Tarihi, Tanrı ve insanlık arasındaki anlaşmalara göre dönemlere ayıran Kitab-ı Mukaddes yorumlama yöntemidir. Bkz. Randall Balmer, “Dispensationalism,” **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 211-212. Detaylı bilgi tezimizin ikinci bölümünde verilmektedir.

⁵⁵ Premilenyalizm: İsa Mesih'in Milenyum başlamadan dünyaya döneceğini savunan dispensasyonist inanış. Bkz. Randall Balmer, “Premillennialism,” **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 552-553. Detaylı bilgi tezimizin ikinci bölümünde verilmektedir.

⁵⁶ Pretribulasyon: Yükselişin (*Rapture*) Tribulasyon öncesi olacağını savunan Premilenyalist inanış. Bkz. Randall Balmer, “Rapture,” **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s.566.

⁵⁷Beale, a.g.e., s. 38.

⁵⁸ Karen Armstrong, **Tanrı Adına Savaş**, Çev. Murat Erdem, 3. Bs, Alfa Araştırma Yayınları, 2017, s. 11.

1894 yılında Niagara Kitab-ı Mukaddes Konferansı'na dinleyici olarak katılan dindar bir iş adamı olan Lyman Stewart, konferanstan etkilenecek Hristiyan inancının temel öğretilerini anlatan bir eser yayınlamak istemiştir. Dindar bir Presbiteryen ailede büyümüş olan Stewart, hızla yayılan modernizmin önüne geçebilmek için bu tarz bir sponsorluk hizmetini kendisine görev olarak görmüştür. 1909 yılında, A.C. Dixon'ın (ö. 1925) yönettiği bir Pazar ayinine katılan Stewart, sonrasında Dixon'a projesinden bahseder ve ondan bu işin editörlüğünü üstlenmesini ister. Teklifi kabul eden Dixon güçlü Evanjelik Hristiyanlardan bir heyet oluşturur. Amerika, Kanada ve Britanya'dan onlarca din adamı ve akademisyenin makaleleriyle her biri yaklaşık 125 sayfadan oluşan 12 kitapçık yayınlanır. Bu kitapçıkların her Protestan vaize, evanjeliste, misyonere, teoloji öğretim üyesine, Kitab-ı Mukaddes öğrencisine, Pazar Okulu katılımcısına, İngilizce konuşulan dünyadaki her Genç Erkeklerin Hristiyan Birliği (*The Young Men's Christian Association – YMCA*) ve Genç Kadınların Hristiyan Birliği (*The Young Women's Christian Association – YWCA*)⁵⁹ temsilciliğine gönderilmesi planlanmıştır.⁶⁰ Kitapçıklar 1910-1915 yılları arasında beş yıllık bir sürede yayınlanmıştır. 1910 yılında editörlükten ayrılan A.C. Dixon'un yerine Louis Meyer (ö. 1913) ve R.A. Torrey (ö. 1928) getirilmiştir.⁶¹

On iki kitapçıkta, 64 yazar tarafından yazılmış toplam 90 makale bulunmaktadır. Dili ve üslubu ruhban olmayanların da anlayacağı şekilde hazırlanan bu metinlerin bir kısmı daha önce yazılmış makalelerin derlemesiyken bir kısmı seri için özel olarak yazılmıştır. Makalelerde işlenen konular genel olarak şu şekildedir: Kitab-ı Mukaddes'in Evanjelikler arasında esas alınan görüşünün savunusu; Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'nın ilham etmesi ile yazılan ve bütünüyle ilahi bir kitap olduğunu

⁵⁹ “*The Young Men's Christian Association*” ve “*The Young Women's Christian Association*” şehirlerdeki gençlerin Evanjelizasyonu için Dwight Moody tarafından kurulan Evanjelik misyon merkezleridir. Bkz. Randall Balmer, “Young Men's Christian Association”, “Young Women's Christian Association”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 773-774.

⁶⁰ Beale, **In Pursuit Of Purity**, s. 39-40.

⁶¹ Beale, a.g.e., s. 40.

ifade eden İlham doktrini üzerine makaleler; Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğine karşı makaleler; İsa Mesih'in tanrılığı, kefareti, ilahi ceza vb.⁶²

1.1.3. Amerikan Liberalizminin Gelişimi ve Evanjelik-Liberal Mücadelesi

1.1.3.1. Amerikan Liberalizminin Gelişimi

Fundamentalizmin büyük hasmı her zaman modern teolojik liberalizm olmuştur. Liberalizmin temel anti-tezleri sözlü vahiy ve Kitab-ı Mukaddes'in mutlak otoritesi etrafında şekillenir.⁶³

Amerikan Liberalizminin gelişimi Sivil Savaş sonrasında hız kazanmıştır. Bu gelişimde etkili olan üç önemli başlık Darwin'in evrim teorisi, karşılaştırmalı din çalışmaları (*comparative religion*) ve Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğidir (*higher criticism*). Bunlar aynı zamanda Evanjeliklerin liberalizmle mücadelesinin de ana başlıklarını oluşturmaktadır. Evrim teorisi Kitab-ı Mukaddes'in "Yaratılış" konusundaki anlatısına zarar vermiş, insanın günahkarlığını (*asli günah*) ve İsa Mesih'in insanın günahkarlığının kefareti için yaptığı fedakarlığın önemini tartışmaya açmıştır. Karşılaştırmalı din çalışmaları kurtuluş yolu ve ilahi vahye ihtiyaç konularında Hristiyanlığın biricikliğine zarar vermiştir. Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği ise Kitab-ı Mukaddes'in bozulmamış olduğu düşüncesine ve tarihsel otantizmine zarar vermiştir.⁶⁴

Charles Darwin'in **Türlerin Kökeni** (*Origin of Species*) isimli kitabı 1859'da basılmasına rağmen kitabın etkilerinin Amerika'ya ulaşması Sivil Savaş (1861-1865) meşguliyeti sebebiyle gecikmiştir. Savaş sonrasında dahi tartışma bilim adamları arasındaki münazaralarla sınırlı kalmıştır. 1871'de Darwin'in **İnsanın Türeyişi** (*Descent of Man*) isimli kitabının yayınlanmasının neticesinde din adamları da

⁶² Beale, a.g.e., s. 40-41.

⁶³ Beale, a.g.e., s. 69.

⁶⁴ Beale, a.g.e., s. 80.

tartışmalara dahil olmuştur. Bu kitapla birlikte günahın kökeni ve doğa konuları tartışmaya açılmıştır. 1925'teki Scopes Davası'na kadar evrim tartışmaları halk nezdinde karşılık bulmamıştır.⁶⁵

Liberaller içinden Phillips Brooks (ö. 1893) ve Lyman Abbott (ö. 1922) gibi vaizler, John Fiske (ö. 1901) gibi tarihçiler, Asa Gray (ö. 1888) gibi bilim adamları sürekli olarak evrim teorisi üzerinde durmuşlar ve evrim teorisini, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çok popüler olan, dönemin yeni yeni gelişen inancına bağlamışlardır.⁶⁶ Lyman Abbott **Hristiyanlığın Evrimi** (*Evolution of Christianity*) isimli kitabında durumu şu şekilde izah etmiştir:

*Yeni Teoloji inançsızlığa yönelmez. Aksine o, inancı daha anlaşılır ve güvenilir bir şekilde açıklayarak sürdürme gayretidir. Umarım ki bu sayfaların okuyucusu bir evrimci olarak tarihsel Hristiyanlık inancını terk etmediğimi; tarihsel Hristiyanlık inancını evrimci felsefe ile ifade ederek daha saf ve güçlü bir formda sunmak için Pagan düşünce ve hislerden temizlemeye ve korumaya çalıştığımı fark eder.*⁶⁷

Kendisini evrimci Hristiyan olarak tanımlayan Lyman Abbott kitabında, modern insanın, Kilise'nin geçmişte yaptığı gibi, Kitab-ı Mukaddes'i literal okumaması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Abbott'a göre, Kitab-ı Mukaddes yüce hakikatleri öğretmek için mitleri kullanmaktadır. 1890'larda evrimci görüşler, direnen birkaç vaiz dışında, hakimiyet kazanmıştır. "İlkeler" kitapçıklarında evrim hakkında olan makalelerin içeriği Darwinizm'in kesin inkârı ile bazı noktaların kısıtlı kabulü arasında değişiklik göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında William Jennings Bryan (ö. 1925), Billy Sunday (ö. 1935), William Bell Riley (ö. 1947) gibi

⁶⁵ Beale, a.g.e., s. 80.

⁶⁶ Beale, a.g.e., s. 81.

⁶⁷ Lyman Abbott, **The Evolution of Christianity**, Cambridge University Press, 1892, s. IV.

Fundamentalist ve Evanjelikler güçlü bir şekilde evrim teorisine karşı çalışmalara başlamışlardır.⁶⁸

Evrin teorisi ve Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği kadar ön planda olmasa da karşılaştırmalı din çalışmaları (*comparative religion*) liberalizmin yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1800'lerden itibaren halk arasında farklı kültürlere olan merak artmıştır. Yurtdışı misyon görevleri ve seyahatlerindeki artışla birlikte Hristiyan olmayan dinler hakkında bilgi sahibi olmak daha sıradan hale gelmiştir.⁶⁹

Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği (*higher criticism*) konusundaki tartışmalar, XIX. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkan Kitab-ı Mukaddes çalışmalarının devamı niteliğindedir. Bu çalışmalar İngiliz din adamlarının yazıları üzerinden İngilizce konuşulan dünyaya ulaşmıştır.⁷⁰ 1860 yılında “**Essays and Reviews**” isimli derginin yayınlanmasından itibaren bu konudaki tartışmalar başlamıştır.⁷¹

XIX. yüzyılda Evanjelik-Liberal çatışmasının bel kemiğini oluşturan konu Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği olmuştur. Evanjelizmin mihenk taşı olan Kitab-ı Mukaddes'in otantikliğinin tartışmaya açılması halkta şok ve korku dalgasının oluşmasına yol açmıştır. Bazı vaizler toplumdaki yozlaşma, alkolizm, boşanmalar ve suç oranlarındaki artış gibi tüm olumsuz konular için Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğini suçlamıştır.⁷²

1900'lere kadar Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğinin odak noktası Eski Ahit olmuştur. Eski Ahit metinlerinde tartışmalar dört konu etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlar Musa'nın Pentateuch yazarlığı, İsaiah kitabının doğruluğu, Mezmurlar kitabının kaynağı ve Daniel kitabının tarihlendirilmesidir. 1880 öncesinde Liberal görüşlerin hâkim olduğu Andover, Newton, Oberlin, Episkopal Teoloji Okulu (*Episcopal Theological School*), New York'taki Birlik (*Union in The New York*),

⁶⁸ Beale, **In Pursuit Of Purity**, s. 81.

⁶⁹ Beale, a.g.e., s. 82.

⁷⁰ Beale, a.g.e., s. 78.

⁷¹ Beale, a.g.e., s. 82.

⁷² Armstrong, a.g.e., s. 228-230.

Chicago Üniversitesi (*University of Chicago*) gibi okullarda tenkitçi görüşler kabul görmüştür.⁷³

Yeni Ahit tenkitçiliği, 1900 sonrasında, bakire doğumun tarihsel gerçekliğini ve diğer Yeni Ahit mucizelerini inkar eden Episkopal rahip Algernon Crapsey'in (ö. 1927) çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. A. Crapsey'in yayınları ve Liberal teoloji okullarındaki hocaların çalışmalarıyla Yeni Ahit tenkitçiliği devam ettirilmiştir.⁷⁴

Yaşanan bu tartışmalar Amerikan kilise ve okullarında teolojik modernizmin yerleşmesiyle neticelenmiştir. Ortodoks doktrinlerin ifadelerindeki hafif değişimler ve Kitab-ı Mukaddes'in mutlaklığına, yanılmazlığına, Tanrı'nın buyurucu sözü olduğuna itibardaki istikrarlı düşünüş ortodoks Hristiyan doktrinlerinin inkarına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte liberalizm kısmen ya da tamamen birçok Amerikan kilisesi tarafından benimsenmiştir.⁷⁵

1.1.3.2. Liberalizme Karşı Muhafazakarların Tepkileri

Muhafazakar cephede liberalizme karşı oluşan ilk tepkiler vaazlar, makaleler, kitaplar, mezhepsel kararlar, sapkınlık sınamaları (*heresy trial*) şeklindedir. 1930 yılına kadar muhafazakarların bu çalışmaları yürüttükleri temel faaliyet alanları Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri (*Bible Institute*), dini eğitim veren okullar, Kitab-ı Mukaddes Konferansları ve Dünya Hristiyan İlkeleri Birliği olmuştur.⁷⁶

Kurdıkları binlerce ilk ve orta seviyedeki okulun yanı sıra 1990 yıllarında çıkan “ev okulu” hareketinin öncüsü de Fundamentalistler olmuştur.⁷⁷

⁷³ Beale, a.g.e., s. 82.

⁷⁴ Beale, a.g.e., s. 83.

⁷⁵ Beale, a.g.e., s. 84.

⁷⁶ Beale, a.g.e., s. 87.

⁷⁷ William Vance Trollinger Jr, “Protestantism and Fundamentalism”, **The Blackwell Companion to Protestantism**, Ed. Alister E. McGrath, Darren C. Marks, Malden, Blackwell Publishing, 2003, s. 352.

1.1.3.2.1. Kitab-ı Mukaddes Enstitülerinin Kurulması

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, ABD’de dini yenilenme hareketlerinin bir neticesi olarak Hristiyan iş gücünde ani bir artış olmuştur. Bu iş gücünün doğru alanlara kanallene edilmesi için dini liderler önderliğinde çeşitli girişimler yapılmıştır. 1888 yılında Dwight L. Moody (ö. 1899) önderliğinde YMCA tarafından yurtdışı misyon hareketlerini desteklemek için *Gönüllü Öğrenci Hareketi (The Student Volunteer Movement)* organize edilmiştir. Binlerce Hristiyan genç, dini çalışmalarda gönüllü olmuştur. Bu gönüllü çalışma alanları içerisinde Pazar okulları⁷⁸, misyon faaliyetleri, pastör ve evanjelist olarak yetiştirilmek sayılabilir. Bunun yanı sıra yeni yayıncılık girişimlerinde de yetişmiş eleman ihtiyacı oluşmuştur. Seküler okullar ve liberal ilahiyat fakülteleri bu alanlardaki eleman ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu durumun neticesi olarak yeni bir okul tipi olan “Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü” ne (*Bible Institute*) ihtiyaç hasıl olmuştur.⁷⁹

Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri genellikle yerel cemaatler tarafından organize edilmiştir. Bu enstitüler Fundamentalizmin omurgalarından biri olmuştur. Bu enstitülerin mezunları, Fundamentalist olmayan kiliselerde de hizmet etmiştir.⁸⁰

Kitab-ı Mukaddes Enstitülerinin iki öncü ismi bulunmaktadır. Bu isimler Albert B. Simpson (ö. 1919) ve Dwight L. Moody’dur. Albert B. Simpson misyoner yetiştirmek amacıyla 1882 yılında, ilk Kitab-ı Mukaddes Enstitülerinden olan, *New York Misyoner Eğitim Enstitüsü’nü (New York Missionary Training Institute)* kurar.⁸¹ Bu okul bugün de *Nyack Üniversitesi (Nyack College)* adıyla kuruluş amacı

⁷⁸ Pazar Okulu: İlk defa on sekizinci yüzyılda, İngiltere’de öğrencilerin okul derslerindeki eksiklerini gidermek için kurulan ve pazar günleri eğitim veren okullardır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Amerika’da din eğitimi veren evanjelik misyon okullarına dönüşmüştür. Bu okullar şehirlerde ve kırsalda farklı evanjelik mezhepler tarafından organize edilmektedir. Bkz. Randall Balmer, “Sunday School”, *Encyclopedia of Evangelicalism*, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 677.

⁷⁹ Beale, *In Pursuit Of Purity*, s. 89.

⁸⁰ Craig D. Atwood, Frank S. Mead, ve Samuel S. Hill, *Handbook of Denominations In The United States*, 13 Bs., Nashville, Abingdon Press, 2010, s. 273.

⁸¹ Randall Balmer, “Nyack College and Alliance Theological Seminary”, *Encyclopedia of Evangelicalism*, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 502.

doğrultusunda varlığını sürdürmektedir. Albert B. Simpson'ın 1887 yılında kurduğu *Hristiyan ve Misyoner Birliği* (*The Christian and Missionary Alliance*) de günümüzde dünya çapında aktif misyonerlik çalışmaları yürüten ve Nyack Üniversitesi'ni bünyesinde barındıran bir kurumdur.⁸²

Dwight L. Moody Amerikan tarihinin en önemli evanjelik vaizlerinden biridir. Moody, iyi yetiştirilmiş Hristiyanlar tarafından müdahale edilmediği takdirde komünizmin ve inançsızlığın etkilerinin kontrolden çıkacağından endişe etmiştir. Bu sebeple halk ve din adamları arasında arabulucu konumunda olacak Hristiyanlar yetiştirmeyi gerekli görmüştür. 1889 yılında “Chicago Evanjelizasyon Topluluğu’nun Yurt İçi ve Yurt Dışı Misyona İçin Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü” (*Bible Institute for Home and Foreign Missions of The Chicago Evangelization Society*) kurulmuştur. Dwight L. Moody’nin ölümünün ardından “Moody Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü” (*Moody Bible Institute*) adını alan kurum günümüzde de varlığını bu isimle sürdürmektedir. 1889 yılında A. J. Gordon’un (ö. 1895) kurucusu olduğu “Boston Misyoner Eğitim Okulu” (*Boston Missionary Training School-şimdiki adıyla “Gordon College”*) da açılmıştır.⁸³

Bu ilk dönem Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri öncelikli olarak lise mezunu olmayan öğrencileri kabul etmiş ve iki yıllık bir öğretim programı sunmuştur. Okul müfredatları ise farklılık göstermektedir. Moody uygulamalı eğitimle birlikte İngilizce ve Kitab-ı Mukaddes derslerini yeterli görürken, Albert Simpson sosyal bilimler ve teolojik eğitimi birlikte veren çok daha kapsamlı bir müfredat tercih etmiştir. Gordon ise diğerlerine nispeten daha yoğun Hristiyanlık eğitimi içeren bir müfredatı izlemiştir.⁸⁴

1920-1930’lu yıllarda okul müfredatları iki yıldan üç yıla uzatılmış ve müfredatlar genişletilmiştir. İsminde “Kitab-ı Mukaddes Eğitimi Okulu” ibaresi olan okullar isim değiştirmiş ve “Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü” adını almıştır. Nihayetinde okulların eğitim süresinin dört yıla çıkarılması ile çoğu Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü

⁸² Beale, a.g.e., s. 89.

⁸³ Beale, a.g.e., s. 89-90.

⁸⁴ Beale, a.g.e., s. 90.

diploma verebilen Kitab-ı Mukaddes Yüksek Okulu'na (*Bible College*) dönüşmüştür.⁸⁵

1927 yılında Evanjelist Bob Jones (ö. 1968) tarafından kurulan “Bob Jones Okulu” (*Bob Jones College*) Kitab-ı Mukaddes okullarının en meşhurlarındandır. Ülke çapında yaptığı gezi ve evanjelizasyon çalışmalarıyla büyük bir ün sahibi olan Bob Jones'un okulu büyümüş ve 1947 yılında Bob Jones Üniversitesi'ne⁸⁶ (*Bob Jones University*) dönüşmüştür.⁸⁷

1882-1927 yılları arasında elli beş civarında Kitab-ı Mukaddes enstitüsü ya da okulu kurulmuştur. Bu kurumlar Nonkonformist Fundamentalizmin ana sözcüsü olarak hizmet etmişlerdir.⁸⁸

1.1.3.2.2. Dünya Hristiyan İlkeleri Birliği'nin Kuruluşu

19. yüzyılın sonlarında Amerikan halkı modernizm, Darwinizm, sekülerizm, liberal teoloji anlayışı gibi tartışmalı konuların etkisindedir. Bu konularda en sert muhalefeti gösteren grup Evanjelikler olmuştur.⁸⁹

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan toplumsal dönüşüm ve bu dönüşümle gelen kriz hali halkın Hristiyanlığa olan ilgisini canlı tutmuştur. Savaş dönemindeki sosyal aktivizm, dini tartışmaları gölgesinde bırakarak göreceli barış halini muhafaza etmiş olsa dahi savaş sonrasında her taraf öteki ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.⁹⁰

Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğinin çıkış noktası olan Almanya'nın savaş sonrasındaki hali, evanjelik vaizler tarafından Amerikan halkına ibret vesikası olarak gösterilmiştir. 1918 yılında Kudüs'ün İngilizlerin eline geçmesi dispensasyonalistleri heyecanlandırmış ve dünyanın sonunun yaklaştığına dair kehanetlerin gerçekleşmesi

⁸⁵ Beale, a.g.e., s. 90.

⁸⁶ “Bob Jones Üniversitesi” ile ilgili detaylı bilgi tezimizin üçüncü bölümünde verilecektir.

⁸⁷ Beale, *In Pursuit Of Purity*, s. 91.

⁸⁸ Beale, a.g.e., s. 91.

⁸⁹ Trollinger Jr, “Protestantism and Fundamentalism”, s. 345.

⁹⁰ Marsden, *Understanding Fundamentalism And Evangelicalism*, s. 56.

olarak değerlendirilmiştir. Komünizmin de ivme kazandığı bu süreçte birçok muhafazakar evanjelist, modernizme karşı militan bir kimliğe bürünmüştür.⁹¹

Radikalleşen bu Evanjelistler 1919 yılında Philadelphia’da William Bell Riley liderliğinde bir araya gelmişler ve “Dünya Hristiyan İlkeleri Birliği” (*World Christian Fundamentals Association – WCFA*) kurulmuştur. Birliğin amacı ortodoks Hristiyanlık anlayışlarını yaymak ve modernizm tehdidiyle sert bir şekilde mücadele etmektir.⁹²

Anti-modernist cepheyi oluşturan muhafazakarların ilk hedefi büyük mezhepler içinde yayılan dini liberalizm olmuştur. Amerika’daki çoğu mezhep militan anti-modernist görüşlerden etkilenmiştir. Bununla birlikte aynı mezheplerde liberal görüşlerin de etkisi olduğundan mezhepler içinde şiddetli fikir çatışmaları yaşanmıştır. Bu çatışmaların en büyükleri *Kuzey Baptist Konvansiyonu* (*Northern Baptist Convention – NBC*) ve *Kuzey Presbiteryenleri* (*Northern Presbyterians / Presbyterian Church in The USA – PC-USA*) içinde yaşanmıştır.⁹³ Katı Calvinist köklere sahip olan bu iki grup içinde liberal kanat kendine bir yer edinmeyi başarmış ve bu durum fundamentalistler için savaşılmaması gereken bir düşman meydana getirmiştir.⁹⁴

1920 yılında Kuzey Baptist Konvansiyonu liberalizm karşıtlarını bir araya getirme maksadıyla bir “İlkeler” (*Fundamentals*) konferansı organize etmiştir. Baptist yayın organı *The Watchman-Examiner*’ın muhafazakar editörü Curtis Lee Laws (ö. 1946) bu konferansın katılımcılarına ithafen “İlkeler için şiddetli çatışmaya hazır olanlar” (*Ready to do battle royal for the Fundamentals*) tanımıyla “Fundamentalist” terimini türetmiştir. Kısa süre içinde bu tanım dindeki ve kültürdeki modernleşmeye karşı savaşılmaya istekli olan bütün Amerikan Protestanları tarafından benimsenmiştir.⁹⁵

⁹¹ Trollinger, Jr, a.g.e., s.347.

⁹² Trollinger, Jr, a.g.e., s.347.

⁹³ Çatışmalar hakkında daha geniş bilgi için bakınız: George Marsden, **Fundamentalism and American Culture**, Oxford University Press, 1980.

⁹⁴ Trollinger, Jr, “Protestantism and Fundamentalism” , s.347.

⁹⁵ Marsden, **Understanding Fundamentalism And Evangelicalism**, s. 57.

William Bell Riley liderliğindeki Kuzey Baptist Konvansiyonu ve J. Gresham Machen (ö. 1937) ile William Jennings Bryan liderliğindeki Kuzey Presbiteryenleri içinde fundamentalistler kuvvetli bir grubu oluşturmaktadır. Bu gruplar ağırlıklı olarak muhafazakardır ancak içlerinde fundamentalistlerin talep ettiği modernizm karşıtı militanca hareketleri reddeden akımlar bulunmaktadır. Bu çatışmalar neticesinde William Bell Riley liderliğinde bir araya gelen Kuzey Amerika'daki bütün Baptist fundamentalistler modernizmle savaşmak için 1922 yılında *Baptist Kitab-ı Mukaddes Birliği*'ni (*Baptist Bible Union*) kurmuşlardır. Bu birliğe güneyden J. Frank Norris (ö. 1952), Kanada'dan ise en ünlü fundamentalist T.T. Shields (ö. 1955) katılım göstermiştir. Baptist Kitab-ı Mukaddes Birliği'nin uğraşları da fundamentalistlerin başarı sağlamasına yetmemiştir. 1925 yılı itibarıyla fundamentalistler Kuzey Baptist Konvansiyonu ve Kuzey Presbiteryenleri üzerindeki kontrollerini kaybetmişlerdir.⁹⁶

1920'lerin ortalarında Dünya Hristiyan İlkeleri Birliği'nin, Hristiyan mezheplerini modernizmden kurtarmak konusundaki uğraşları yön değiştirmiş ve Darwin'in evrim teorisinin okullarda öğretilmesi ile mücadele etmeye girişilmiştir.⁹⁷ William Jennings Bryan'ın evrim karşıtı kampanyası en çok bilinen fundamentalist politik teşebbüstür.⁹⁸

Fundamentalistler, Darwinci evrim anlayışını gözlemlenmeye müsait olmadığı ve ispat edilemeyeceği iddialarıyla spekülatif ve bilimsellik dışı bir teori olarak nitelemişlerdir. Ayrıca Darwinci evrim teorisinin, Kitab-ı Mukaddes'in "Yaratılış" anlatısını yok sayarak yeryüzünde yaşamın ortaya çıkışı konusunda birtakım tabiat süreçlerine vurgu yapması ortodoks Hristiyanlık inancına düşmanlık olarak görülmüştür. Neticede Darwinci evrim teorisinin insan oğlunun oldukça gelişmiş hayvanlar olduğu iddiası Batı medeniyetinin ahlaki temellerine büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Buna örnek olarak Birinci Dünya Savaşı gösterilir. Darwin'in en

⁹⁶ Trollinger, Jr., "Protestantism and Fundamentalism", s. 348.

⁹⁷ Trollinger, Jr, a.g.e., s.348.

⁹⁸ Marsden, **Understanding Fundamentalism And Evangelicalism**, s. 100.

güçlünün hayatta kalması anlamına gelen *doğal seleksiyon* tezi Almanya'nın saldırganlığının ilham kaynağı olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹

1.2. Fundamentalizmin Duraklama Dönemi

1.2.1. Scopes Davası

Fundamentalist lobilerin yoğun uğraşları neticesinde Tennessee eyaletinde evrim teorisinin okullarda öğretilmesini yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. Tennessee Temsilciler Meclisi üyelerinden John Washington Butler'in (ö. 1952) yazdığı ve 13 Mart 1925'te eyalet meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Butler Yasası'na (*The Butler Act*) göre, "Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış kısmında anlatılan, insanın ilahi yaratılış hikayesini inkâr eden veya insanın alt bir türden evrildiği görüşünü içeren" herhangi bir teori ya da öğretinin eyalet okullarında, eyaletten fon alan üniversitelerde ve öğretmen okullarında öğretilmesi yasaklanmıştır. Yasanın ihlali durumunda 100 ila 500 dolar arası para cezası uygulanacaktır. 100

Butler Yasası birtakım noktalarda çelişkili bulunmuştur. Yasa metninde belirtilen yasaklar genel anlamda evrim teorisini kapsamamaktadır. İnsanın evriminin öğretilmesi yasaklanırken insan olmayanların evrimi, doğal seçim, dünyanın oluşum süreci gibi konuların öğretilmesi yasanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Evrime teorisi yanlısı Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği (*American Civil Liberties Union – ACLU*) bu yasaya meydan okumak amacıyla John Thomas Scopes (ö. 1970) ismindeki bir biyoloji öğretmeni ile anlaşır. John T. Scopes derslerinde yasağı delmek maksadıyla evrim teorisini anlatır. Fundamentalistlerin dava açması neticesinde 21 Temmuz 1925 tarihinde yapılan duruşma ülke çapında ilgi görmüştür. Halk arasında "Scopes Maymun Davası" (*Scopes "Monkey" Trial*) olarak anılan Scopes Davası (Scopes Trial) ulusal medya gündeminin merkezine oturmuştur. John T. Scopes adına Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği üyelerinden olan Avukat Clarence

⁹⁹ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 348.

¹⁰⁰ Ek II – The Butler Act

Darrow (ö. 1938), Fundamentalistler adına ise önde gelen evrim karşıtlarından olan Fundamentalist politikacı William Jennings Bryan savunma yapmıştır. Darrow ve Bryan mahkeme sürecine dahil olduktan sonra mahkeme Tanrı ve bilim arasında bir rekabet şeklinde algılanmıştır.¹⁰¹ Fundamentalistlerin mahkemeye sundukları savunma ulusal medyada alay konusu olmuştur. Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği Avukatı Clarence Darrow ve gazeteci Henry Louis Mencken (ö. 1956) ulusal medya aracılığıyla, Bryan ile Fundamentalist destekçilerini “modern bilimler konusunda cahil ve modern şehir kültüründen saçma bir şekilde uzak taşralılar” olarak tanıtmayı başarmıştır.¹⁰²

Mahkeme neticesinde, yasanın açık ihlali sebebiyle John T. Scopes yüz dolarlık para cezasına çarptırılmıştır. Fundamentalistler her ne kadar davayı kazanmış olsa da ulusal düzeyde çok büyük bir itibar kaybı yaşamışlardır.

Scopes Davası ve William Jennings Bryan’ın davadan bir hafta sonra ölmesi evrim karşıtı cephenin zayıflamasına sebep olmuştur. Güneyde bazı eyaletlerde evrim yasakları yasallık kazansa da kuzeyde durum Fundamentalistler açısından iyi değildi. 1928 yılında William Bell Riley’in kendi eyaleti Minnesota’da evrim karşıtı yasayı kabul ettirememiş olması Fundamentalistleri küçük düşüren bir durum meydana getirmiştir. Ülke geneline bakıldığında Fundamentalistler evrim teorisinin okullarda öğretiminin yasaklanmasında ve liberal teolojinin Protestan kiliselerdeki varlığıyla mücadelede başarısız olmuştur. Bu başarısızlıklar dönemin yorumcuları tarafından Fundamentalizmin dağılmaya başladığı ve zaman içerisinde modernizm karşısında tamamen yok olacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰³

1920’lerin yenilgilerinden sonra medyanın gündeminden düşen fundamentalistler, dağılma süreci olduğu düşünülen bir sürece girmişlerdir. Ancak bu süreçte Amerika ve Kanada’da yerel seviyede tekrar organize olmayı başarmışlardır. Scopes Davası’ndaki yenilgi ve sonrasındaki başarısızlık atmosferi fundamentalist

¹⁰¹ Armstrong, a.g.e., s. 278-279.

¹⁰² Trollinger, Jr, a.g.e., s. 348.

¹⁰³ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 349.

görüşlerin daha aşırı hale gelmesine sebep olmuştur.¹⁰⁴ Bazı fundamentalistler (çoğunlukla “Bible” ya da “Independent Baptist” adıyla) bağımsız kiliseler kurmuşlardır. Bazıları mevcut kiliselerin kontrolünü almaya çalışmıştır. Bazıları fundamentalist kiliseleri bir araya getirerek bir birlik oluşturmak için uğraşmıştır. Bu çabalarla çok sayıda fundamentalist kilise kurulmuştur. Bunun yanı sıra yayın evleri ve Kitab-ı Mukaddes Enstitüleri kurmak, misyon ajansları açmak gibi sosyal yenilenme amaçlı kilise dışı organizasyonlar da gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

1.3. Fundamentalizmin Yeniden Yükselişi

1.3.1. Neo-Evanjelikalizm – Fundamentalizm Ayrışması

1940’lara gelindiğinde fundamentalistler, her iyi evanjeliğin yapacağı gibi “Mesaj”ı kitlelere ulaştırmak amacıyla yerelin dışına çıkmaya başlamışlardır. Mesajlarını kitlelere ulaştırmak için radyoları aktif olarak kullanmışlar, Mesih İçin Gençlik (*Youth for Christ*) gibi çeşitli evanjelizasyon organizasyonları düzenlemişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Komünizm ve nükleer savaş endişeleri fundamentalizme olan ilgiyi artırmıştır.¹⁰⁶

Dini hayatı canlandırma ve evanjelizasyon çalışmaları sırasında mezheplerin iç içe bulunması radikal ve ılımlı Fundamentalist Evanjelikler arasında çatışmalara sebep olmuştur. Bir grup ayrılıkçı (*seperatist*) radikal Fundamentalist kendi inanç prensiplerini tam anlamıyla kabul etmeyen bütün dini gruplarla iletişimi kesmeyi inançlarının bir gereği olarak ileri sürmüştür. Bu ayrılıkçı gruplara göre, modernizme herhangi bir şekilde anlayış gösteren ya da herhangi bir platformda modernistlerle iş birliği yapan ya da iş birliği yapanlarla ilişki içerisinde olan tüm Evanjelikler inancından taviz vermektedir. Çoğunluğunu Fundamentalizmin kötü imajından

¹⁰⁴ Armstrong, a.g.e., s. 278-282.

¹⁰⁵ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 349.

¹⁰⁶ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 349.

rahatsız olan gençlerin oluşturduğu ılımlı Fundamentalistler ise aşırılığa karşı çıkararak dispensasyonel premilenyalizme yapılan vurgunun azaltılmasından yana olmuştur.¹⁰⁷

Çatışmaların ilk çatlağı 1940 yıllarında iki büyük Fundamentalist organizasyon arasında görülür. Ayrılıkçı Fundamentalist Presbiteryen Carl McIntire'nin (ö. 2002) kurucusu olduğu Amerikan Hristiyan Kiliseleri Konsili (*The American Council of Christian Churches*), ılımlı Fundamentalistler tarafından kurulmuş olan Dünya Kiliseler Konsili (*The World Council of Churches*) ve Ulusal Evanjelikler Birliği'ne (*The National Association of Evangelicals*) katılan tüm gruplardan ayrılmakta ısrar etmiştir.¹⁰⁸

Büyük ayrışma 1950 yıllarında meydana gelmiştir. İlimli Fundamentalist Billy Graham (ö. 2018) bu ayrışmanın odak noktasındaki isimdir. Billy Graham dini hayatı canlandırma çalışmalarında diğer ana akım Protestan gruplarla iş birliği içerisinde olmuştur. Bu durum karşısında Carl McIntire, Bob Jones Jr (ö. 1997) gibi ayrılıkçı Fundamentalistler Billy Graham ve destekçilerini inançlarına ihanetle suçlamışlardır. 1950'lerin sonuna gelindiğinde Fundamentalist hareket iki ana gruba bölünmüştür: İlk grup diğerine nispeten çok daha küçük olan ve "fundamentalist" sıfatını kullanmayı sürdüren ayrılıkçı Fundamentalistlerdir. İkinci grup ise kendilerine "Neo-Evanjelikler" (*Neo-Evangelicals*) diyen gruptur. İlkine nispeten kalabalık olan bu grubu fundamentalist sıfatının pejoratif bir hal aldığını düşünerek bu sıfatla aralarına mesafe koymak isteyen ılımlı muhafazakar evanjelikler oluşturmaktadır. Neo-Evanjelikler zamanla "Neo" sıfatını atarak kendileri için sadece Evanjelik ismini kullanmışlardır. Günümüz modern Amerikan Evanjelizminin etkin bir kısmı Fundamentalizm kökenli bu gruplardan etkilenecek şekilde şekillenmiştir ve bu mirasın izlerini bünyesinde barındırmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 350.

¹⁰⁸ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 350.

¹⁰⁹ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 350.

1.3.2. Fundamentalizmin Siyasallaşması ve 1960 Sonrası Durumu

Bölünmeden sonraki yıllarda ayrılıkçı Fundamentalistler çalışmalarında halk düzeyinde taban örgütlenmelerine yoğunlaşmışlardır. Yeni kiliseler kurulmuş, var olan kiliseler büyütülmüş, Fundamentalist evanjelizasyon çalışmaları desteklenmiş, yeni okullar kurulmuş ve dini yenilenme çalışmalarına hız verilmiştir. 1970 yıllarına kadar medyanın dikkatinden uzakta varlığını sürdüren ayrılıkçı Fundamentalistler, 70'lerin sonlarında tekrar medyanın gündemine girmiştir. Amerikan toplumundaki büyük değişiklikler halkta paniğe sebep olmuştur. Cinsiyet devrimi, feminizm, savaş karşıtı hareketler, sivil hak eylemleri ve artan sekülerizm birçok Fundamentalistin “Hristiyan Amerika” yı yeniden inşa etmek için politik alanda seferber olmasına yol açmıştır.¹¹⁰

Fundamentalizm her zaman militarizmle, piyasa ekonomisiyle, milliyetçilikle ilişkili olmuştur. Bu fikirler Vietnam Savaşı (1955-75) ve Watergate Skandalı (1972-74) sonrasında da oldukça popülerdir ve dini sağ (*religious right*) olarak bilinen alanda Fundamentalistlere politik anlamda güç sağlamıştır.¹¹¹

1979 yılında Fundamentalist Baptist papaz ve teleevanjelist¹¹² Jerry Falwell (ö. 2007) ilk önemli dini sağ organizasyonu¹¹³ (*religious right organisation*) olan “Ahlaki Çoğunluk” u (*Moral Majority*) kurmuştur. Ahlaki Çoğunluk hareketi yeniden canlandırılan Fundamentalizmin sembolü olmuştur.¹¹⁴ “Kürtaj karşıtı, aile-ahlak-Amerika yanlısı” olarak tanımlanan Ahlaki Çoğunluk Hareketi, Cumhuriyetçi partiden aday olan Ronald Reagan’ın (ö. 2004) başkanlık seçimlerinde önemli rol oynamıştır.

¹¹⁰ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 351.

¹¹¹ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 351.

¹¹² Teleevanjelist: Hristiyanlık propagandası yapmak için medya araçlarını kullanan kişi. Bkz. Randall Balmer, “Televangelism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 677-678.

¹¹³ Dini Sağ / Hristiyan Sağ (*The Religious Right / The Christian Right*): Siyaset alanında muhafazakar bir ajanda oluşturmak maksadıyla 1970’lerin sonlarında kurulmuş, kişi ve organizasyonların katılıma açık olan serbest yapılı koalisyonudur. Bkz. Randall Balmer, “Religious Right”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 575-576.

¹¹⁴ Armstrong, a.g.e., s. 480.

Ahlaki Çoğunluk Hareketi taban desteğinin yetersiz olması sebebiyle 80'lerin ortalarında etkisini kaybetmiştir.¹¹⁵

Fundamentalistler 1988 yılı seçimlerinde karizmatik lider ve televanjelist Pat Robertson'un adaylık kampanyasında aktif rol oynamıştır. Pat Robertson seçimi kaybetse de kampanya çalışmaları en önemli dini sağ organizasyonu olan "Amerika Hristiyan Koalisyonu"nın (*The Christian Coalition of America*) kurulmasına (1989) katkı sağlamıştır. Liderliğini Ralph Reed'in yaptığı Amerika Hristiyan Koalisyonu 90'ların ortalarında bir milyon üyeye sahiptir ve seçimlerde Cumhuriyetçi adaylar lehine önemli roller üstlenmiştir. 90'ların sonlarına gelindiğinde Amerika Hristiyan Koalisyonu zayıflamaya başlamıştır ancak varlığını ve çalışmalarını bugün de sürdürmektedir. Fundamentalistler kendilerini Cumhuriyetçi koalisyonun önemli bir parçası olarak görmeye ve bu çalışmalarda aktif rol almaya devam etmektedirler.¹¹⁶

Aktif politikada rol alan Fundamentalistlerin, Fundamentalist olmayanlarla hatta zaman zaman Katoliklerle iş birliği yapmak zorunda olması radikal ayrılıkçılar tarafından eleştirilmiştir. Dini sağ hareketi içerisinde muhafazakar Evanjelistler ile bu hareketlerde yer almakta sakınca görmeyen Fundamentalistler arasındaki ortak çalışmalar iki grup arasındaki mesafeli durumu hafifletmiştir.¹¹⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nde Fundamentalistler aile yanlısı kampanyaların yanı sıra Eşit Haklar Tasarısı¹¹⁸ (*Equal Rights Amendment – ERA*), kürtaj ve eşcinsel hakları karşıtı kampanyalarda da aktif rol almaktadırlar. Lobicilik faaliyetleri, grevler, sivil itaatsizlikler ve bazı radikal kesimlerdeki şiddet eylemleri Fundamentalistlerin politik alandaki çalışmaları arasındadır. Eğitim alanında da Fundamentalist kampanyalar yoğunudur. Bu kampanyalar okullarda ahlaksızlık, sosyalizm ve sekülerizmin yayılmasını durdurmaya yöneliktir. Ayrıca seks eğitiminin kısıtlanması,

¹¹⁵ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 351.

¹¹⁶ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 351.

¹¹⁷ Trollinger, Jr, a.g.e., s. 352.

¹¹⁸ Eşit Haklar Tasarısı (*Equal Rights Amendment – ERA*): Amerika Birleşik Devletleri'nde boşanma, mülk edinme, işe alım gibi meselelerde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan yasa tasarısıdır. Detaylı bilgi için Bkz. Susan Wladaver-Morgan, "Equal Right Amendment", **American Economic History: A Dictionary and Chronology**, Ed. James S. Olson, Abraham O. Mendoza, California, Greenwood, 2015, s. 199-200.

eleştirel düşünce içeriğinin ve kapitalizmin ders kitaplarından kaldırılması Fundamentalistlerin eğitime yönelik hedefleri arasındadır. Darwinci evrim teorisinin öğretilmesine karşı çalışmalar başarısız olduğundan Fundamentalistler, devlet okullarında “Yaratılış” öğretisine¹¹⁹ evrim öğretisiyle eşit süre verilmesini talep etmektedirler.¹²⁰

¹¹⁹ Fundamentalistlerin talep ettiği bu öğretiye göre Tanrı bütün varlığı 24 saatten oluşan altı günlük bir sürede yaratmıştır ve dünya üzerindeki hayat 10 bin yıldan daha kısa bir süre önce ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Ronald L. Numbers, **The Creationists: The Evolution of Scientific Creationism**, California, University of California Press, 1992.

¹²⁰ Trollinger, Jr, “Protestantism and Fundamentalism”, s. 352.

İKİNCİ BÖLÜM

FUNDAMENTALİZMİN TEMEL TEZLERİ

Fundamentalizm, Presbiteryen, Baptist, Metodist gibi farklı mezhep gruplarını içinde barındıran ve otonom kilise yapısına sahip olan bir oluşum olduğundan tek tip inanç modelini ifade eden bir kavram değildir. Ancak bütün fundamentalist cemaat ve organizasyonların ortak paydada bulunduğu bazı asgari inanç prensipleri mevcuttur. Bu prensipleri tezimizde iki başlık altında inceleyeceğiz. İlk başlığımız Fundamentalistlere özgü olmamakla birlikte Fundamentalizmin olmazsa olmazı olan, beş dogma olarak da ifade edilen temel itikat prensipleridir. Bu prensipler Kitab-ı Mukaddes'in yanılmazlığı; İsa Mesih'in Tanrılığı, bakire Meryem'den doğumu, çarmıhta ölümü ve mezardan dirilişidir. Fundamentalizmin en temel ilkelerinden olan ayrılıkçılık (*separatism*) ve Evanjelikalizm kavramları da bu başlık altında inceleyeceğimiz konulardandır. İkinci başlığımız Fundamentalizmin dünya algısını ve gelecek beklentilerini şekillendiren dispensasyonel tarih anlayışı üzerine olacaktır. Tarihi yedi döneme ayıran Fundamentalistlerin İsa Mesih'in ikinci kez dünyaya geleceği inancı üzerine kurulu olan bu anlayışları Yükseliş (*Rapture*), Tribulasyon (*Tribulation-Kargaşa*), Milenyalizm (*Binyılcılık*) kavramlarının üzerinde durmamızı gerektirmektedir.

2.1. Temel İnanç Esasları ve İlkeler

Niagara Kitab-ı Mukaddes Konferansları, fundamentalist olarak kabul edilmemekle birlikte, 1878 Niagara Amentüsü'nde¹²¹ beş temel inanç esası (*The Five Fundamentals*) açıkça zikredilmektedir. 1910-1915 yılları arasında yayınlanan **İlkeler** kitapçıklarında bu beş temel inanç esası muhafazakar Protestanlık ve Milenyalizm (*Binyılcılık*) için en önemli maddeler olarak yerlerini korumaktadır.¹²² 1910 yılında düzenlenen Presbiteryen Genel Kongresi'nde de genel inanç prensipleri Kitab-ı Mukaddes'in yanılmazlığı, İsa Mesih'in Bakire Meryem'den doğumu, insanlığın

¹²¹ Ek I – 1878 Niagara Amentüsü

¹²² Laura M. Gagne, “**Consumed by Faith: The Development of Christian Fundamentalism and Its Applications in Contemporary Society**”, Honor Thesis, Colby College, 2000, s. 69.

günahı için kefaleti, bedenen dirilişi ve mucizelerinin otantikliği olarak özetlenmiştir. 1920’lerde Fundamentalist hareketin münferit bir oluşum olarak ortaya çıkmasıyla birlikte beş temel inanç esası Fundamentalizmin köşe taşları olarak benimsenmiştir.¹²³

2.1.1. Temel İnanç Esasları

Fundamentalizmin temel inanç esasları Kitab-ı Mukaddes ve İsa Mesih olmak üzere iki konu etrafında şekillenmiştir. Bu esaslara göre Kitab-ı Mukaddes sözlü vahyin ürünü olan yanılmaz, hatasız ve otantik bir kitaptır. İsa Mesih Bakire Meryem’den dünyaya gelmiş, bu doğumla Tanrı’nın oğlu olma vasfını kaybetmemiş, insanlığın günahı için çarmıhta kendini feda ederek ölmüş, gömüldükten sonra bedenen dirilmiş ve göğe yükselmiştir. İkinci kez dünyaya gelerek Milenyum Krallığını kuracaktır.

2.1.1.1. Kitab-ı Mukaddes’in Yanılmazlığı

Fundamentalizmin en temel inanç esası Kitab-ı Mukaddes’in yanılmazlığı ve hatasızlığıdır. Modernizm ve Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği ile birlikte Hristiyan inancının temel akideleri sorgulanabilir hale gelmiştir. Kitab-ı Mukaddes’te tarihsel ya da literal olarak bulunacak hata tüm inancı sorgulanabilir hale getireceğinden Fundamentalistler Kitab-ı Mukaddes’in Tanrı’nın sözlü vahyinin ürünü olan yanılmaz, hatasız, otantik bir kitap olduğu inancını temel olarak almışlardır.

Fundamentalistler çoğunlukla Kitab-ı Mukaddes’in standart King James versiyonunu tercih etmektedirler.¹²⁴ Kitab-ı Mukaddes’in tamamının Tanrı’nın sözlü vahyi neticesinde yazıldığına ve Tanrı’nın mutlak hükümlerini ihtiva ettiğine inanmaktadırlar. Tanrı Eski Ahit’i Musa’ya vermiş, Yeni Ahit’i yazarlarına sözlü vahiy ile bildirmiş, onlar da birebir yazıya aktarmışlardır.¹²⁵ Gerçek bir Hristiyan hoşuna gitsin ya da gitmesin, kolay ya da zor gelsin Kitab-ı Mukaddes’in tamamına inanmak zorundadır. Kitab-ı Mukaddes ahlaki ve dini konularda yol gösterici

¹²³ George M. Marsden, **Fundamentalism and American Culture: The Shaping of Twentieth-Century Evangelicalism: 1870-1925**, Oxford, Oxford University Press, 1980, s. 117.

¹²⁴ David O. Beale, **In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850**, 1. Bs, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 1986, s. 38.

¹²⁵ Gagne, a.g.e., s. 70.

olmasının yanı sıra bilimsel ve tarihi konularda da güvenilir bir doğrulama aracıdır. Ölüm sonrasında kurtuluş için yanılmaz bir rehberdir.¹²⁶

Fundamentalistler Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı sözü olduğuna örnek olarak yine Kitab-ı Mukaddes'ten örnekler (II. Timoteos 3:16¹²⁷, II. Petrus 1:21¹²⁸) verirler. Bu örnekler Tanrı'nın sözlü vahyini Kutsal Ruh aracılığıyla yaptığını da göstermektedir.¹²⁹

Kitab-ı Mukaddes eski dönemlere ait bir metin olduğundan yorumlama konusunda ihtiyaç duyulduğu takdirde papazlara ya da Kitab-ı Mukaddes öğretmenlerine danışılması uygun görülmektedir. Fundamentalist cemaatler birbirlerine yakın topluluklar halinde yaşamakta, liderlerinin anlattıklarını dinlemekte, kendi inançlarına uygun medyayı takip etmekte, çocuklarını kendi okullarına göndermektedirler. İçlerine kapanık bu yapıları sebebiyle sayılarının artması özgüvenlerini arttırmakta ve imanlarını kuvvetlendirmektedir.¹³⁰

Fundamentalistler için Kitab-ı Mukaddes hiçbir noktada şüphe edilmeyecek bir noktadayken, bilim şüpheyile yaklaşılan ve sorgulanan bir olgudur. Modern bilimin sorgulanamayacak olan bazı konularında (dünyanın yuvarlaklığı, güneşin etrafında yörüngede dönmesi gibi) Kitab-ı Mukaddes ile çelişmeyecek dengeli bir yorumlamanın yapılması gerekmektedir. Bu gibi durumlarda Kitab-ı Mukaddes'in bilim ile uyduğu düşünülen kısımları vurgulanırken, uygun düşmeyen kısımlar (dünyanın üzerinde ve altında olan sular gibi) şiirsel olarak değerlendirilmekte ve bilimsel bir iddiasının olmadığı söylenmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te kölelik ve çok eşlilik gibi bugünün ahlaki öğretilerine ters düşen konuların uygun görülüyor olması ise sonsuza dek doğru kabul edilme zorunluluğu olmayan kültürel konular olarak

¹²⁶ Nancy T. Ammerman, "North American Protestant Fundamentalism", **Fundamentalisms Observed**, ed. Martin E. Marty ve R. Scott Appleby, The Fundamentalism Project 1, Chicago, London, The University of Chicago Press, 1994, s. 5.

¹²⁷ II. Timoteos 3:16, "Kutsal Yazılar'ın tümü Tanrı esinlemesidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek, doğruluk konusunda eğitmek için yararlıdır."

¹²⁸ II. Petrus 1:21, "Çünkü hiçbir peygamberlik sözü insan isteğinden kaynaklanmadı. Kutsal Ruh tarafından yöneltilen insanlar Tanrı'nın sözlerini iletiler."

¹²⁹ Gagne, a.g.e., s. 71.

¹³⁰ Ammerman, a.g.e., s. 5.

değerlendirilerek kurtuluş öğretisiyle ilgisiz görülmektedir. Bu tür konular Kitab-ı Mukaddes yazarlarının hatası olarak da görülmemektedir.¹³¹

Yanılmazlık doktrini (*Inerrancy*) Princeton Teoloji Okulu'nda (*Princeton Theological Seminary*) geliştirilmiştir. Archibald Alexander (ö. 1851) tarafından başlatılan çalışmalar öğrencisi Charles Hodge (ö. 1878) tarafından devam ettirilmiştir. Hodge'a göre Kitab-ı Mukaddes'teki kelimelerin anlamı değişmez olup hakikati açıklamaktadır ve anlamlarının araştırılması doğru değildir. Hodge'un 1870'lerde yazdığı **Sistematik Teoloji** (*Systematic Theology*) isimli kitabında yanılmazlık öğretisi somut şeklini almıştır.¹³² Hodge'a göre, Yeni Ahit yazarlarının kullandığı üslup ve metotların farklılık göstermesi normal bir durumdur. Çünkü Tanrı enstrümanlarını onların tabiatlarına göre kullanmıştır. Bu sebeple Pavlus mantıklı yazarken Yuhanna duygusal yazmış olabilir, bu durum Kitab-ı Mukaddes'in tamamının Tanrı sözü oluşunu etkilememektedir.¹³³

2.1.1.2. İsa Mesih'in Tanrılığı

Kitab-ı Mukaddes ile ilgili maddeyi anlattıktan sonra Fundamentalizmin beş temel inanç esasından kalan dört madde İsa Mesih ile ilgilidir. Onun mucizevi doğumu, ilahlığı, ölümü, dirilişi ve geri döneceğine olan inançlar Fundamentalizmin yapı taşlarıdır.

Niagara Amentüsü Fundamentalistlerin İsa Mesih'in ilahlığı konusundaki inançlarına bir temel oluşturmuştur. Buna göre Tanrı bir özün üç surette tezahürüdür. Bu üç suret Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur. Üçü de aynı doğaya sahiptirler, aynı derecede kudret ve yetkinlik sahibidirler, aynı derecede hürmete, itaate ve saygıya layıktırlar. Fundamentalistlere göre, İsa Mesih doğmadan önce de Tanrı'ydı, ölümden

¹³¹ Ammerman, a.g.e., s. 5.

¹³² Şule Akbulut Albayrak, **Hristiyan Fundamentalizmi**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2007, s. 68.

¹³³ Gagne, a.g.e., s. 71.

dirildikten sonra da Tanrı'dır. Buna delil olarak Yuhanna'dan "söz insan olup aramızda yaşadı"¹³⁴ ifadesini göstermektedirler.¹³⁵

Fundamentalistlere göre, İsa Mesih'in ilahlılığına iman onun diğer mucizevi işlerine inanabilmek için de önkoşuldur. Eğer İsa Mesih'in ilahlılığından şüphe edilirse onun mesajı, hayatı, amacı da anlamsız kalacaktır. İsa Mesih'in ilahlılığından duyulacak şüphe onun insanlığın günahı için ödediği kefareti, ölümden dirilişi, ikinci kez gelecek oluşu şüpheye açık hale gelecektir.¹³⁶

2.1.1.3. Bakire Meryem'den Doğum

İsa Mesih'e atfedilen tüm inançların merkezinde Bakire Meryem'den doğmuş olmak (*The Virgin Birth*) bulunmaktadır. Fundamentalistlere göre, İsa Mesih'in eşit şekilde insan ve Tanrı olmasının tek yolu mucizevi bir doğumla, bir bakireden dünyaya gelmiş olmasıdır. Eğer dünyaya gelişi doğaüstü bir şekilde olmamış olsaydı, Hristiyanlar İsa Mesih'in ilahlığını kavrayamamış olurlardı böylece İsa Mesih'in insanlığın günahı için kefareti olması ve ikinci kez dünyaya gelecek gücünün olması anlamlandırılmazdı. Fundamentalistler Meryem'in bakire olarak İsa Mesih'e hamile kalması konusunda Luka'nın anlatısına (Luka 1:26-35) önem vermektedirler. İsa Mesih'in Tanrının oğlu olması ve ilahlığı konusunda da Yuhanna'nın (Yuhanna 1:13)¹³⁷ anlatısına önem vermektedirler. Bu mucizevi anlatılardan Tanrı'nın bu doğumdaki rolünün hayatiyeti ve bunun annenin bekaretine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki ancak bu şekilde mucizevi olarak dünyaya gelen biri İsa Mesih'in gerçekleştirdiği mucizeleri gerçekleştirebilecektir. İsa Mesih'in bir insandan doğması onun acı çekebilen ve ölebilen bir doğaya sahip olmasını gerektirirken, Tanrısallığı ona insanlığın günahı için ölebilecek gücü sağlamaktadır.¹³⁸

¹³⁴ Yuhanna 1:14 "Söz insan olup aramızda yaşadı. O'nun yüceliğini – Baba'dan gelen lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul'un yüceliğini – gördük."

¹³⁵ Gagne, "Consumed by Faith: The Development of Christian Fundamentalism and Its Applications in Contemporary Society", s. 77.

¹³⁶ Gagne, a.g.e., s. 75-76.

¹³⁷ Yuhanna 1:13 "Onlar ne kandan, ne beden ne de insan isteğinden doğdular; tersine Tanrı'dan doğdular."

¹³⁸ Gagne, a.g.e., s. 74.

Fundamentalistlere göre, İsa Mesih'in Bakire Meryem'den doğması, Kitab-ı Mukaddes'in doğruluğunu da göstermektedir. Eski Ahit'in Yeşaya kitabında "Bundan ötürü Rabbin kendisi size bir belirti verecek: İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacak"¹³⁹ denmektedir. İmmanuel "Tanrı bizimledir" anlamına gelmektedir. Yeni Ahit'in Matta kitabında anlatılan doğum hikayesi (Matta 1:18-25) ile Yeşaya'daki bu vaat gerçekleşmiş olmaktadır. Pavlus'un Romalılara Mektubunda¹⁴⁰ İsa Mesih'in Tanrı ve Tanrı oğlu olduğunu açıklamakta ve bunun önceki peygamberlerin vaadinin gerçekleşmesi olduğunu söylemektedir. Fundamentalist inanca göre de, İsa Mesih'in Tanrılığı doğmadan önce de, anne rahminde de, dirilişinden sonra da varlığını sürdürmektedir. İsa Mesih'in ilahlığı onun doğaüstü bir şekilde dünyaya gelişine dayandırılmaktadır.¹⁴¹

2.1.1.4. Çarmıhta Kefaret

İnsanlığın asli günahı için İsa Mesih'in çarmıhta kendini feda ederek yaptığı kefareti Fundamentalistlerin bir diğer temel inanç esasıdır. Bu inanca göre, İsa Mesih insanlarla (Hristiyanlar) Tanrı arasında bir uzlaşma tesis edebilmek için çarmıhta ölümler insanlığın günahının affı için kendini feda etmiştir. İsa Mesih suç-ceza döngüsündeki insanları temsilen, canıyla kefareti ödeyerek insanları bu döngüden kurtarmıştır. Bu kefareten önce insanlar korkunç bir günahla doğmuş oldukları için Tanrıyla birlik kuramamaktadırlar. İsa Mesih bu fedakarlığıyla inananlara günahı arınmış yeni bir hayat sunmaktadır. Adem'den bu yana, insanoğlunun doğduğunda taşıdığı bu günah yükünden kurtuluşun tek yolu İsa Mesih'in tanrılığına ve çarmıhtaki kefaretiğine iman etmektir.¹⁴² Yuhanna'da Tanrı'nın oğlunu dünyaya gönderişinin tek amacının

¹³⁹ Yeşaya 7:14 "Bundan ötürü Rab'bin kendisi size bir belirti verecek: işte kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacak."

¹⁴⁰ Romalılar 1:2-4 "Tanrı, Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le ilgili bu Müjde'yi peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılar'da önceden vaat etti. Rabbimiz İsa Mesih beden açısından Davut'un soyundandır; kutsallık ruhu açısından ise ölümden dirilmekle Tanrı'nın oğlu olduğu kudretle ilan edildi."

¹⁴¹ Gagne, "Consumed by Faith: The Development of Christian Fundamentalism and Its Applications in Contemporary Society", s. 74.

¹⁴² Gagne, a.g.e., s. 78-80.

dünyanın kurtuluşu olduğu belirtilmektedir.¹⁴³ Markos'ta İsa Mesih kanını "birçokları uğruna akıtılan anlaşmanın kanı" olarak nitelemektedir.¹⁴⁴

İnsanın günahından arınarak yeni bir başlangıç yapabilmesi için yapması gereken İsa Mesih'in çarmıhtaki fedakarlığına iman etmektir. Fundamentalist inanca göre insanlığa Adem'den miras kalan bu günahıtan arınmadıkça kimse kurtuluşa eremez. Romalılar' Mektup'ta¹⁴⁵ İsa Mesih'in insanlığın suçları için ölüme teslim edildiği, insanlığın aklanması için diriltildiği söylenmektedir.

Kefaret doktrini olarak bilinen bu inanç prensibinin temel noktası İsa Mesih'i Tanrı ve Kurtarıcı olarak kabul etmektir. Bu inanç, inananların İsa Mesih'in ikinci gelişinde onunla birlikte olmaları ve büyük mahkemede kurtulmaları için de gereklidir. Niagara Amentüsü'nde de "bizim kefaretimiz yalnızca Rab İsa'nın kanıyla tamamlanmıştır" ifadesi kullanılmakta ve insanın özünde var olan günahkarlığın ve kötülüğün ancak İsa Mesih'in kefaretiyle imanla gerçekleştirilecek olan yeniden doğuş ile temizlenebileceği belirtilmektedir.

2.1.1.5. İsa Mesih'in Bedenen Dirilişi

Fundamentalistlerin temel inanç esaslarından olan bu inanca göre; İsa Mesih insanlığın asli günahına kefaret olarak çarmıhta öldükten sonra toprağa gömülmüş, gömüldükten üç gün sonra bedenen dirilerek göğe yükselmiş, Tanrı'nın sağına oturmuştur. Fundamentalistler İsa Mesih'in dünyaya ikinci kez gelişinin her an olabileceğine inanmaktadırlar.

Kanonik İncillerin hepsinde İsa Mesih'in dirilişi yer almaktadır.¹⁴⁶ İncillerin anlatısına göre, İsa Mesih gömüldükten üç gün sonra mezarına giden kadınlar boş bir mezarla karşılaşmıştır, sonrasında İsa Mesih havarilerinden bazılarına ve diğer bazı

¹⁴³ Yuhanna 3:16 "Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik Oğlu'nu verdi. Öyle ki, O'na iman edenlerin hiçbirisi mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun."

¹⁴⁴ Markos 14:24 "Bu benim kanım" dedi İsa, "Birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. ..."

¹⁴⁵ Romalılar 4:25 "İsa suçlarımız için ölüme teslim edildi ve aklanmamız için diriltildi."

¹⁴⁶ Matta 28:1-15; Markos 16:1-8; Luka 24:1-12; Yuhanna 20:1-9

kişilere görünmüş ve ardından göğe yükselmiştir.¹⁴⁷ Pavlus Korintliler'e Mektup'unda İsa Mesih'in beş yüz kişiye görüldüğünü, en sonunda da kendisine görüldüğünü söylemektedir.¹⁴⁸

Hristiyanlara göre bu olay İsa Mesih'in tanrılığının ve mesihliğinin bir göstergesidir. Bu olay ile tanrısal planın günah ve ölüme değil aksine kurtuluşa ve ölümsüzlüğe kapsadığı anlaşılmıştır.¹⁴⁹

İsa Mesih'in bedenen dirilişi inanılabilirliği en çok sorgulanan inanç esaslarından biri olmuştur. İsa Mesih'in ilahi yönünün ve insan yönünün açıkça sergilendiği bu inanç Aydınlanma ve Kitab-ı Mukaddes Tenkitçiliğinin en çok eleştirdiği konulardan biri haline gelmiştir. Mucize ve vahiy noktalarında odaklanan eleştiriler olayı bilimsel ve felsefi zeminde eleştirilmiştir.¹⁵⁰

2.1.2. Temel İlkeler

2.1.2.1. Ayrılkçılık

Fundamentalistlerin en ayırt edici özelliklerinden birisi ayrılkçılık/dışlayıcılıktır. Muhafazakarlık, evanjelizm, yanılmazlık, Premilenyalizm gibi ilkeler dogmatik ya da baskın olarak olmasa da fundamentalist olmayan cemaatlerde de karşılaşılabilecek olan ilkelere.¹⁵¹ Fundamentalistler kendi inanç esaslarını tek gerçek Hristiyanlık olarak görmekte ve bu inanca biat etmeyenleri dışlayıcı bir tutum sergilemektedirler. Dışlayıcılıkları yalnızca kafir ya da tavizkar gördükleri kişi ve kurumlar için değildir, bu kişi ve kurumlarla aralarına mesafe

¹⁴⁷ Jürgen Becker, "Resurrection of Jesus Christ", **Religion Past and Present**, Ed.: Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Leiden, Brill, 2007, s. 148-149.

¹⁴⁸ I. Korintliler 15:6-8 "Daha sonra da beş yüzden fazla kardeşe aynı anda göründü. Bunların çoğu hala yaşıyor, bazılarıysa öldüler. Bundan sonra Yakup'a, sonra bütün elçilere, son olarak zamansız doğmuş bir çocuğa benzeyen bana da göründü."

¹⁴⁹ Şinasi Gündüz, **Hristiyanlık**, 4. Bs., İstanbul, İSAM Yayınları, 2013, s. 84-85.

¹⁵⁰ Manfred Wichelhaus, "Resurrection of Jesus Christ", **Religion Past and Present**, Ed. Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Leiden, Brill, 2007, s. 148-151.

¹⁵¹ Ammerman, "North American Protestant Fundamentalism", s. 7-8.

koymamış olan herkesi kapsamaktadır. Bu konuda II. Korintliler’de “...imansızların arasından ayrılın...”¹⁵² ifadesini tutumlarına delil olarak göstermektedir.¹⁵³

Fundamentalistleri diğer Evanjeliklerden ayıran temel karakter olarak ön plana çıkan konu, Fundamentalistlerin inancın test edilebilirliği noktasındaki ısrarlarıdır. Onlara göre inanç değişmez, tekdüze bir yapıdadır ve bu tekdüze inancın dışında yaşayanlar ayrışılması gereken sakıncalı insanlardır. Fundamentalist olan bir kişinin, otonom yapıdaki bir kiliseye ve bu kilisenin katı kurallarına bağlı olması çok muhtemeldir. Burada kendi cemaatinden insanlarla iş birliği yapma olanağı olduğu gibi küfre ve tavize düşen diğer dini gruplardan uzak durarak kendi inancını muhafaza etme şansını da elde etmiş olmaktadır. Çünkü gerçek bir inanan hayatını katı kurallara göre yaşayıp, inancından uzaklaştıracak ve kurtuluşuna gölge düşürecek şeylerden sakınmalıdır. Bu konuda diğer inananların günaha düşmesini önlemek için de ellerinden geleni yapmaktadırlar. Örneğin dine hakaret içeren bir filmin yayınlandığı sinema salonunun önünde gözcülük yapıp mümkün olduğunca insanı filmi izlememek için ikna etmeye uğraşabilirler. Bir kişinin bile ruhunun kurtuluşuna vesile olunması onlar için çok büyük önem arz etmektedir.¹⁵⁴

2.1.2.2. Evanjelizm

Evanjelizm, İncil mesajını dünyaya yaymaktır. İsa Mesih’in “Dünyanın her yanına gidin, Müjde’yi bütün yaratılışa duyurun”¹⁵⁵ sözünü şiar edinip misyonerlik¹⁵⁶ çalışmalarını bir inanç ilkesi olarak benimsemişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵² II. Korintliler 6:17 “Bu nedenle, “İmansızların arasından çıkıp ayrılın” diyor Rab. “Murdara dokunmayın, Ben de sizi kabul edeceğim.””

¹⁵³ Randall Balmer, “Separatism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 616.

¹⁵⁴ Ammerman, a.g.e., s. 7-8.

¹⁵⁵ Markos 16:15 “İsa onlara şöyle buyurdu: “Dünyanın her yanına gidin, Müjde’yi bütün yaratılışa duyurun...””

¹⁵⁶ Misyonerlik hakkında detaylı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, **Misyonerlik**, 5. bs, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

¹⁵⁷ Randall Balmer, “Evangelism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 248-249.

Fundamentalistler kendilerini “kurtulmuş” olarak gördükleri için diğer insanları da kurtarmayı kendilerine vazife edinmişlerdir. Bu yönleriyle Evanjeliklere benzediklerini kabul etmektedirler.¹⁵⁸

Kayıp ruhları Kiliseye kazandırmak için büyük çaplı, uluslararası misyon organizasyonları kurmuşlardır. Her inanan gücünün yettiği ölçüde bu faaliyetlere destek olmaktadır. Bu amaç doğrultusunda mesajlarını mümkün olduğu kadar çok insana ulaştırabilmek için radyolar ve televizyon kanalları kurulmuş, yazılı ve sözlü milyonlarca eser üretilmiştir. Bütün çabalarının amacı inanmayanların inanmasını sağlamak, İncil mesajının herkese ulaştırmak, insanları sonsuz bir cehennem azabından kurtararak sonsuz cennete kavuşturmadır.¹⁵⁹

2.2. Dispensasyonalizm

Dispensasyonalizm¹⁶⁰, tarihi olayları Kitab-ı Mukaddes üzerinden değerlendiren teolojik bir açıklama yöntemidir. Buna göre insanlık tarihi, yedi döneme (*dispensation*) ayrılmaktadır. Tanrı, her bir dönem için insanoğluna farklı sorumluluklar vermiş, insanoğlunu büyük imtihanlarla sınamıştır. Her bir dönemde de insanoğlu bu imtihanı kaybetmiştir.

Yedi dönemin ilki Adem’in yaratılışından başlayarak cennetten düşüşüne kadar devam eden Masumiyet (*Innocency*) dönemidir. İkincisi Adem’in dünyaya düşüşünden Nuh Tufanı’na kadar geçen süreyi kapsayan Bilinç (*Conscience*) dönemidir. Bu dönemi Sivil Yönetim (*Civil/Human Government*) dönemi takip etmiştir. Sivil Yönetim döneminin Babil’in yıkılışıyla sona ermesini takiben başlayan dönem Vaat (*Promise/Patriarchal Rule*) dönemidir. Vaat dönemi İbrahim’den Musa’ya kadar olan zamanı kapsamaktadır. Musa ile birlikte İsa Mesih’in zamanına kadar sürecek olan Kanun (*Law/Mosaic Law*) dönemi başlamıştır. İsa Mesih’in gelişiyile birlikte başlayan Lütuf (*Grace*) dönemi devam etmekte olup bugün içinde yaşadığımız dönemdir. Bu dönem İsa Mesih’in ikinci kez dünyaya gelişiyile son

¹⁵⁸ Ammerman, a.g.e., s. 4-5.

¹⁵⁹ Ammerman, a.g.e., s. 4-5.

¹⁶⁰ Dispensasyonalizm hakkında ileri okuma için bkz. Charles C. Ryrie, **Dispensationalism**, 2. Bs., Chicago, Moody Publishers, 2007.

bulacak ve bin yıl sürecek olan Milenyum Krallığı (*Kingdom/Millennium*) dönemi başlayacaktır.¹⁶¹

Dispensasyonalist tarih anlayışı ilk defa fundamentalistlerle ortaya çıkan bir konu değildir. Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren farklı dönem isimlendirmeleriyle de olsa bu anlayış var olmuştur. Dispensasyonalizmin Amerika kıtasına gelişi John Nelson Darby (ö. 1882) ile olmuştur. Büyük Britanya'daki Plymouth Kardeşleri'nin kurucu üyelerinden olan Darby, Amerika'ya geldiğinde dispensasyonalizm üzerine vaazlar vermiş, konunun halk arasında taban bulmasını sağlamıştır. Özellikle evanjelikler arasında hızla yayılan bu görüş Sivil Savaş sonrasında çok popüler olmuştur. Dispensasyonalizmin Amerika'daki ikinci en etkili ismi Cyrus Ingerson Scofield'dır. Scofield 1909'da kaleme aldığı **Scofield Referans Kitab-ı Mukaddesi**'nde dispensasyonalist anlayışla Kitab-ı Mukaddes'e şerhler düşerek Kitab-ı Mukaddes ile dispensasyonalizmin bütünleşmesini sağlamıştır. Bugün dispensasyonalizmin entelektüel merkezi Dallas Teoloji Okulu'dur (*Dallas Theological Seminary*).¹⁶²

Dispensasyonalizm ile ilgili üç önemli kavram bulunmaktadır. Bunlar Yükseliş (*Rapture*), Tribulasyon (*Tribulation*) ve Milenyalizm kavramlarıdır. Dispensasyonalist öğretiyeye göre, içinde yaşadığımız Lütuf çağının sonuna doğru İsa Mesih kendisine inananları göğe yükseltecek (*Rapture/Yükseliş*) ve sonrasında yaşanacak olan Tribulasyon döneminden koruyacaktır. Yükseliş'in her an gerçekleşmesi mümkündür. Evanjelikler inananlardan kastın yeniden doğmuş (*born-again*) Hristiyanlar olduğuna inanmaktadırlar. Fundamentalistlere göre de göğe yükselecek olan Kilise'dir. Kilise ile kastedilen inananlar topluluğudur.¹⁶³ Selaniklilere Mektup'ta anlatılana göre İsa Mesih baş meleğin seslenmesiyle gökten

¹⁶¹ Charles C. Ryrie, **Dispensationalism**, 2. Bs., Chicago, Moody Publishers, 2007, s. 58-65.

¹⁶² Randall Balmer, "Dispensationalism", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 211-212.

¹⁶³ Randall Balmer, "Rapture", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 566.

inecek, önce ona inanan ölümler dirilecek, sonra yaşayan inananlar ve dirilenler İsa Mesih'i karşılamak üzere bulutların içinde alınıp götürüleceklerdir.¹⁶⁴

Yükseliş'in ardından dünyada yedi yıl sürecek olan bir kaos ve acı dönemi başlayacaktır. Tribulasyon (*kargaşa*) adı verilen bu dönemin sonunda İsa Mesih yeryüzüne inecek ve şeytanın güçleriyle arasında Armagedon savaşı yaşanacaktır. Bu savaşta İsa Mesih, Deccal'i yenecek ve dünya üzerinde bin yıl sürecek olan Milenyum Krallığı'nı kuracaktır. Bin yıl sürecek olan Milenyum Krallığı bir huzur ve barış dönemi olacaktır. Bin yılın ardından İsa Mesih büyük mahkemeyi kuracak ve inananlar sonsuz cennete gönderilirken inanmayanlar sonsuz cehenneme mahkum edileceklerdir. Milenyum Krallığı ile ilgili anlatılar Vahiy ve Daniel kitaplarına dayandırılmaktadır.¹⁶⁵

2.2.1. Yükseliş

Yükseliş¹⁶⁶ (*Rapture*), ABD'de medyada ve popüler kültürde kendisine en çok yer verilen dispensasyonalizm terimidir. Göğe yükselen insanlar ve geride kalanlar sıklıkla sanatın, sinemanın, edebiyatın konusu olmaktadır. **Geride Kalanlar** (*Left Behind*) ismiyle Tim LaHaye (ö. 2016) ve Jerry B. Jenkins'in kaleme aldığı on altı kitaplık roman serisi ABD'de en çok satılan kitaplardandır.

Yükseliş, inananlar topluluğu anlamında kullanılan Kilise'nin, göğe yükseltilerek burada İsa Mesih ile buluşmasıdır. Yükseliş'in Tribulasyon ile zamanlaması konusunda farklı anlayışlar mevcuttur. Bu anlayışlar Yükseliş'in Tribulasyon öncesinde, tribulasyon sırasında ve tribulasyon sonrasında olacağı inançlarına göre üç şekildedir.

¹⁶⁴ I. Selanikliler 4:15-17 "Rab'bin sözüne dayanarak size diyoruz ki, biz yaşamakta olanlar, Rab'bin gelişinde hayatta olanlar, gözlerini yaşama kapayanların önüne asla geçmeyeceğiz. Rab'bin kendisi, bir emir çağrısıyla, başmeleğin seslenmesiyle, Tanrı'nın borazanıyla gökten inecek. Önce Mesih'e ait ölümler dirilecek. Sonra biz yaşamakta olanlar, hayatta olanlar, onlarla birlikte Rab'bi havada karşılamak üzere bulutlar içinde alınıp götürüleceğiz. Böylece sonsuza dek Rab'le birlikte olacağız."

¹⁶⁵ Randall Balmer, "Premillennialism", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 552-553.

¹⁶⁶ Yükseliş hakkında ileri okuma için Bkz. Gleason L. Archer Jr. vd., **Three Views On The Rapture**, 2. Bs., Michigan, Zondervan Publishing House, 1996.

Yükseliş'in Tribulasyon öncesinde (*Pre-Tribulational*) olacağını savunan görüş Fundamentalistlerin inandığı görüştür. Buna göre Kilise ve geride kalanlar tribulasyon öncesinde ayrışacaktır. Yükseliş, Tribulasyon başlamadan önce her an olabilir. İnananlar tribulasyondaki gazaptan ve sıkıntılardan kurtarılmış olacaktır. Yükseliş'in Tribulasyon sırasında (*Mid-Tribulational*) olacağını savunan ikinci görüşe göre; Kilise ve geride kalanlar Tribulasyon dönemine birlikte girecektir. Üç buçuk yıllık tribulasyon sonrası Kilise yükselecektir. Bu şekilde olan Yükseliş beklenmedik olmayacaktır, inananlar yalnızca büyük gazaptan korunmuş olacaktır. Yükselişin Tribulasyon sonrası (*Post-Tribulational*) olacağını savunan üçüncü görüşe göre Kilise ve inanmayanlar farksızdır. Yükseliş yedi yıllık Tribulasyon döneminin sonunda olacaktır. Kilise yalnızca inanmayanlara verilecek olan azaptan kurtulacaktır.¹⁶⁷

2.2.2. Tribulasyon

Tribulasyon, Yükseliş ile Milenyum arasında yedi yıllık bir süre boyunca yaşanacak olan kargaşa dönemini ifade etmektedir. Armagedon¹⁶⁸ ile sona erecek olan bu yedi yıllık zaman zarfında yeryüzüne Şeytan'ın güçleri hakim olacaktır. Her türlü fesat, bozgunculuk yeryüzüne yayılacak yedi yıllık bir çile dönemi yaşanacaktır.

Yedi yıllık tribulasyon dönemi sonunda İsa Mesih gökten yeryüzüne inecek ve Deccal (*Anti-Christ*) ile Armagedon Savaşı'nı yapacaktır. Savaşın sonunda yenilecek olan Deccal ve güçleri İsa Mesih tarafından yok edilecek, kötülük yeryüzünden silinecektir. Fundamentalistlerin de içinde olduğu Premilenyalistlere göre, Armagedon sonrasında İsa Mesih, bin yıl sürecek olan Milenyum Krallığı'nı kuracaktır. Bin yıllık saadet dönemi sonrasında büyük mahkemeyi kuracak ve ardından ebedi hayat başlayacaktır. Kötüler ve İsa Mesih'in çarmıhta insanlığın günahı için kefaretime inanmayan ebedi cehennem azabına gönderilirken inananlar ebedi cennet hayatına gönderilecektir.

¹⁶⁷ Gleason L. Archer Jr. vd., **Three Views On Rapture**.

¹⁶⁸ Armagedon: Yeni Ahit'in Vahiy kitabına göre, iyilikle kötülük arasında vuku bulacak olan son ve nihai savaşın yeri; bu savaşa verilen ad. Bkz. Şinasi Gündüz, "Armageddon", **Din ve İnanç Sözlüğü**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2017, s. 51.

2.2.3. Milenyalizm

Milenyum, kelime olarak binyılcılık anlamına gelmektedir. Tarihin sonunda yaşanacak altın çağa işaret etmektedir. İsa Mesih'in dünyaya ikinci kez gelişinin beklenen altın çağın hangi aşamasında gerçekleşeceği noktasında farklılaşmış milenyalizm anlayışları bulunmaktadır. Bunlar Amilenyalizm, Premilenyalizm ve Postmilenyalizm'dir.¹⁶⁹

Amilenyalizm daha çok Katolikler arasında yaygın olan görüştür. Bu görüşe göre Vahiy Kitabı'nda bahsedilen "binyıllık krallık" semboliktir ve çok uzun bir zaman dilimini ifade etmektedir. Kilise ile başlayan içinde bulunduğumuz çağ Milenyum Krallığı'na eşittir ve manevi olarak İsa Mesih tarafından yönetilmektedir. İsa Mesih'in ikinci kez gelişi ile bu çağ bitecek ardından yapılan yargılamayı takiben sonsuz hayat başlayacaktır.¹⁷⁰

Premilenyalizm, İsa Mesih'in bin yıl başlamadan önce yeryüzüne geleceğine inananların görüşüdür ki Fundamentalistler bu inanıştadır. İsa Mesih'in bin yıl sona erdiğinde geleceğine inananlar ise Postmilenyalist olarak isimlendirilmektedir. İki inanış dünya görüşü olarak birbirine taban tabana zıttır. Öyle ki, Premilenyalistler dünyanın geleceği konusunda karamsardır. Her geçen gün yozlaşmanın, bozulmanın arttığını ve bunu ancak Tanrının düzeltebileceğini söylerler. Dünyayı iyileştirme yönünde bir çabaları yoktur. Postmilenyalistler ise bin yıllık mutluluk döneminin (Milenyum) insan eliyle geleceğine inanmaktadırlar. Dünyaya bakışları iyimserdir. Dünyayı daha iyi bir yer haline getirerek İsa Mesih'in gelişine hazırlamak için sorumluluk almaktadırlar. Bireye ve topluma güvenerek sosyal reformlar gerçekleştirmek için uğraşırlar.¹⁷¹ Amerika'da Sivil Savaş öncesi ve sonrasında Milenyalizm anlayışında eğilimler değişmiştir. Sivil Savaş öncesinde iyimser

¹⁶⁹ Milenyum teorileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Bıyık, **Armagedon ve Tanrı Krallığı**, Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2008.

¹⁷⁰ Bıyık, a.g.e., s. 58.

¹⁷¹ Randall Balmer, "Premillennialism", s. 552-553.

Postmilenyalist görüş ağırlıktayken, savaş döneminde yaşanan sıkıntılar ve ekonomik bunalımlar halkı kötümserliğe itmiş ve Premilenyalist anlayışa yönelim artmıştır.¹⁷²

¹⁷² Akbulut Albayrak, **Hristiyan Fundamentalizmi**, s. 71.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ FUNDAMENTALİST KİLİSE AKIMLARI

Evanjelik Protestan Hristiyanlığın en muhafazakar kanadı olan Fundamentalizm, ABD ve Kanada’da irili ufaklı binlerce kiliseye sahiptir. Her biri otonom yapıda olan bu yerel kiliseleri diğer mezheplerin kiliselerinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Fundamentalist kiliselerin en karakteristik özelliği modernizme, liberal teolojiye, modern bilimsel teorilere ve popüler kültüre karşı düşmanlık düzeyine varan muhalefetleridir.¹⁷³ Kitab-ı Mukaddes’in yanılmazlığı ve vahiy ürünü olması da her Fundamentalist kilisenin esas aldığı inanç esaslarındandır. Fundamentalist kiliselerin büyük çoğunluğu Premilenyalist ve Pre-tribulasyonalisttir.¹⁷⁴ Bu ortak özelliklere yaklaşımları ve bu özellikleri benimseme şekillerine göre birbirine daha yakın olan yerel fundamentalist kiliseleri bir araya getiren çatı organizasyonlar bulunmaktadır. Yerel kiliselere nispeten, Fundamentalist çatı organizasyonlar çok daha geniş bir etki alanına ve daha fazla maddi imkana sahip olmaktadır. Bu organizasyonlar yerel kiliselerin otonom yapısına zarar vermeden karşılıklı fayda sağlama, ihtiyaç giderme, destek olma gibi amaçlarla kurulmaktadır.

Bu bölümde, Fundamentalist kilise ve organizasyonların tümüne yer vermemiz mümkün olmadığından önemli gördüklerimizden bir kısmını anlatacağız. Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri, Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti, Amerika Baptist Misyoner Birliği, Berean Fundamental Kiliseler Konseyi, Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti Kilisesi, Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi, Bob Jones Üniversitesi, İnyet İncil Cemiyeti, Büyük Görev Kiliseler Birliği, Uluslararası IFCA, Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti, Plymouth Kardeşleri, Southwide Baptist Cemiyeti, Thomas Road Baptist Kilisesi, Dünya Baptist Cemiyeti tezimizde ele alacağımız başlıklardır.

¹⁷³ Craig D. Atwood, Frank S. Mead, ve Samuel S. Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, 13. bs, Nashville: Abingdon Press, 2010, s. 273.

¹⁷⁴ Ron Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, Oregon, Harvest House Publishers, 2015, s. 185-208.

3.1. Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri

Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri¹⁷⁵, (*American Evangelical Christian Churches*) 1944 yılında kurulmuştur. 2006 yılı itibariyle 192 kilisesi 17,400 mensubu bulunmaktadır. Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri (*The American Evangelical Christian Churches – AECC*) mezhepsel bir oluşumdan ziyade papazlık için yeterlilik belgesi sağlayan kiliseler arası bir kuruluştur. Bu kuruluşa bağlı olan kiliseler yönetim olarak özerktir. Ancak fundamentalist inanç beyanında hemfikirdirler. Buralarda eğitimini tamamlayarak yeterlilik belgesi alan din adamları hastane, hapishane, ordu papazlıklarının yanı sıra belli bir Hristiyan cemaate mensup olmayan insanlar için sosyal yardım faaliyetlerinde de görev alabilirler.¹⁷⁶

Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri'nin eğitim programlarına katılan din adamlarının yedi inanç maddesini kabul etmiş olmaları zorunludur. Bu maddeler şunlardır: Kitab-ı Mukaddes Tanrı'nın sözlü vahyidir, her türlü inanç ve ibadet için yeterlidir ve otoritedir; Tanrı tektir; İsa Mesih tanrıdır, insan bedeninde olması tanrılığına zarar vermemiştir, bakire Meryem'den doğmuştur, çarmıhta ölümü günahlar için kefarettir, bir gün geri dönecektir; Kutsal Ruh hayatları boyunca inananlara rehberlik eder; Kurtuluş ancak İsa Mesih'in kefaretiyle iman ile mümkündür; her yerel kilise bağımsız ve otonom yapıdadır, yönetim cemaate bağlıdır, kadınlar papazlıklara katılabilir; Yükseliş her an olabilir, İsa Mesih ölü ya da diri tüm inananları havada karşılayacak ve cennete götürecektir, İsa Mesih'in ikinci gelişi Kargaşa (*Tribulasyon*) döneminden sonra olacaktır, İsa Mesih milenyum krallığını kuracaktır.¹⁷⁷

ABD'de 5, Kanada'da 1 bölge ofisi bulunmaktadır. Eğitim kurumu olarak Amerika Evanjelik Hristiyan Üniversitesi'ne (*American Evangelical Christian*

¹⁷⁵ Amerikan Evanjelik Hristiyan Kiliseleri hakkında detaylı araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.aeccministries.com. 17.08.2019.

¹⁷⁶ Craig D. Atwood, Frank S. Mead, Samuel S. Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, 13.bs, Nashville, Abingdon Press, 2010, s. 275-276.

¹⁷⁷ Ron Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, Oregon, Harvest House Publishers, 2015, s. 185-208.

University) sahiptirler. Avustralya, Bolivya, Kanada, Kongo, İngiltere, Gana, Haiti, Hindistan, İsrail, Fildişi Sahili, Kenya, Ruanda, Nijerya, Filipinler, Myanmar, Tayland, Zimbabve, Sierra Leone ve Porto Riko misyonerlik çalışmalarını sürdürdükleri ülkelerdendir.¹⁷⁸

3.2. Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti

Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti¹⁷⁹ (*Baptist Bible Fellowship International*) 1950 yılında, bugünkü adıyla Dünya Baptist Cemiyeti'nin (*World Baptist Fellowship*) eski üyeleri tarafından kurulmuştur.¹⁸⁰ 2009 yılı itibarıyla 1,200,000 mensubu bulunmaktadır.¹⁸¹

Cemiyet, yüze yakın Baptist papaz ve misyoner tarafından kurulmuş olan kiliseler üstü bir organizasyondur. Cemiyet'in amacı misyonerlik, kilise çalışanlarının eğitimi ve yeni kiliseler kurulması konularında bağımsız baptistler arasındaki iş birliğini geliştirmektir.¹⁸²

Temel inanç prensipleri şunlardır: Kitab-ı Mukaddes Kutsal Ruh tarafından ilham edilmiştir, yanılmazdır, Tanrı'nın insanoğlu üzerindeki nihai iradesini yansıtmaktadır; Tanrı tektir, bir uluhiyet her biri eşit olan üç kişiliktir: Baba, Oğul, Kutsal Ruh; İsa Mesih hem Tanrı oğlu hem oğul Tanrıdır, insanoğlunun kurtarıcısıdır, bakire Meryem'den doğmuştur, kurtuluş için çarmıha gerilmiştir, ölümden yükselmiştir, cennete tahtında oturmaktadır; Kutsal Ruh Baba ve Oğul ile eşit doğadadır, yaratılıştaki şeytanın dizginlenmesinde ve günahkârın yargılanmasında etkindir, inananlara güç verir, rehberlik eder, öğretir ve onları kutsar; Adem ve Havva

¹⁷⁸ J. Gordon Melton, "American Evangelical Christian Churches", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 531.

¹⁷⁹ Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.bbfi.org. 17.08.2019.

¹⁸⁰ J. Gordon Melton, "Baptist Bible Fellowship International", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 485.

¹⁸¹ Ed.: Eileen W. Lindner, **Yearbook of American & Canadian Churches 2010**, Nashville, Abingdon Press, 2010, s. 13.

¹⁸² Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 276.

iradeleriyle günah işlemiş ve cennetten kovulmuşlardır bu yüzden bütün insanoğlu kendi iradeleriyle günahkârdır, kurtuluş tamamen Tanrının lütfu ile İsa Mesih'in çarmıhtaki fedakârlığına inanmakla olur, kurtuluş için günahkarlar yeniden doğmak zorundadırlar, tövbe edenleri Tanrı affedecek ve onları sonsuz hayata ulaştıracaktır; Kilise müşterek iman esaslarını benimseyerek vaftiz olmuş inananların bir araya gelerek oluşturduğu meclistir, her kilise otonomdur, liderlik pozisyonlarına sadece erkekler uygundur; İsa Mesih bedenen dünyaya dönecek ve milenyum boyunca Krallığını yönetecektir, kuracağı mahkeme ile inananları sonsuz cennete günahkarları sonsuz cehenneme gönderecektir. Kiliseye bağlı inanç esaslarından biri sayılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'in Kral James versiyonunu kullanmaktadırlar.¹⁸³

Cemiyet'in öğretilerine göre İsa Mesih de Baptist düşünce ve pratiğe sahiptir. Vaftizi Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına suya daldırma olarak uygularlar, sadece kendi kilise mensuplarının katılımıyla Komünyon ayinlerini gerçekleştirirler. Dans, alkol, sigara, kumar, evlilik dışı cinsel birliktelik, sinema katı bir şekilde karşı oldukları konulardır. Üyelerin resmi istatistikleri tutulmaz, rakamsal verilerden ziyade katılım sayısı önemsenir. Her eyalette kiliseleri vardır. Üye toplulukların en az üçte biri diğer fundamentalist oluşumlarla da ilişki halindedir.¹⁸⁴

Baptist Kitab-ı Mukaddes Yüksekokulu (*Baptist Bible College*) en önemli eğitim kurumlarıdır.¹⁸⁵ Çok sayıda Kitab-ı Mukaddes Okulu, Pazar okulu, misyonerlik merkezi, kilise açma merkezlerine sahiptirler. Yüzden fazla ülkede misyonerlik çalışmalarını sürdürmektedirler. Baptist Kitab-ı Mukaddes Platformu (*Baptist Bible Tribune*) ve Evrensel Ortaklar Dergisi (*Global Partners Magazine*) isimlerinde süreli yayın organları bulunmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸³ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

¹⁸⁴ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 277.

¹⁸⁵ Randall Balmer, "Baptist Bible Fellowship", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 56.

¹⁸⁶ Melton, "Baptist Bible Fellowship International", s. 485.

3.3. Amerika Baptist Misyoner Birliği

1950 yılında Kuzey Amerika Baptist Birliđi¹⁸⁷ (*North American Baptist Association*) ismiyle kurulan organizasyon 1968 yılında Amerika Baptist Misyoner Birliği (*Baptist Missionary Association of America*) ismini almıştır.¹⁸⁸ 2019 yılı Temmuz ayı itibariyle 1300 kilisesi ve 230,000 üyesi bulunmaktadır.¹⁸⁹

Birliğin temel amacı misyoner iş birliğini teşvik etmek ve desteklemektir. Yurtiçi misyon görevlerinin yanısıra Meksika, Japonya, Brezilya, Tayvan, Portekiz, Yeşil Burun Adaları, Uruguay, Guatemala, Kosta Rika, Nikaragua, Avustralya, İtalya, Fransa, Afrika, Hindistan, Bolivya, Honduras, Kore ve Filipinler misyonerlik faaliyetlerini yürüttükleri ölkelerdendir. Güçlü bir yayın departmanları bulunmaktadır. Bu departmanda Pazar okulları ve eğitim sınıfları için materyal üretmenin yanında İngilizce ve İspanyolca dillerinde el ilanı, broşür, kitap, dergi üretimi yapılmaktadır. Aynı zamanda Brezilya'da sahip oldukları yayınevinde Portekizce üretilen materyal Afrika ve Avrupa'da kullanılmaktadır. Dünya çapında yayın yapan bir radyo teşkilatları da bulunmaktadır. Bunun yanısıra yükseköğretim düzeyinde eğitim veren üç okulları, birçok yetimhaneleri ve Teksas'ta bir ilahiyat fakülteleri vardır.¹⁹⁰

Üyeler fundamentalist inanç prensiplerine sahiptirler. Temel inanç prensipleri şunlardır: Kitab-ı Mukaddes mutlak doğrudur, yanılmazdır ve Tanrı'nın sözlü vahyidir; evreni yaratan tek bir Tanrı vardır, bu Tanrı üç şahsiyette ortaya çıkar: Baba, Oğul, Kutsal Ruh. Bu üç şahsiyet ilahi sıfatlar olmaları bakımından eşittir; İsa Mesih tanrıdır, Tanrı'nın oğlu ve dünyanın kurtarıcısıdır, bakire Meryem'den doğmuştur, insanoğlunun günahı için çarmıhta ölmüş, gömülmüş, dirilmiş ve cennete yükselmiştir, Babanın sağında oturmaktadır; insanoğlu günahı sebebiyle ahlaken bozuktur, bu bozulmadan kurtuluş yalnızca İsa Mesih'in kefaretiyle iman ile mümkündür; İsa Mesih'in bedenlenmesi dünyaya dönmesi an meselesidir, onun dönüşüyle

¹⁸⁷ Amerika Baptist Misyoner Birliği hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.bmamissions.org. 17.08.2019.

¹⁸⁸ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 277.

¹⁸⁹ www.bmamissions.org 13.07.2019

¹⁹⁰ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 277.

birlikte milenyum başlayacaktır, kurulacak mahkeme sonrası inananlar sonsuz cennete inanmayanlar sonsuz cehenneme gönderilecektir.¹⁹¹ Komünyon ve vaftiz ayinleri kabul edilmektedir. Vaftiz suya daldırma ile yapılmaktadır ve Misyoner Baptist kiliselerinden yetki almış inananlar tarafından yönetilmediği sürece kabul edilmemektedir. Amerikan Baptist Birliği ile ilişki içerisinde olmakla birlikte kendilerini İsa Mesih zamanından bu yana varlığını muhafaza eden bağımsız Baptist kiliselerin devamı olarak nitelendirirler.¹⁹² Landmark Hareketi¹⁹³ olarak kurumsallaşmış olan bu düşünceye göre Havariler döneminden bugüne kadar bozulmamış bir silsile ile devam eden Baptist kiliseler tek gerçek kilisedir.¹⁹⁴ Dışlayıcı bir dini tutuma sahip olan bu hareket yerel kiliselerin özerkliğini savunmaktadır.¹⁹⁵ İnanç prensipleriyle uyuşmayan ya da sapkın gördükleri kiliseleri dışlayıcı bir politika izlemektedirler.¹⁹⁶

Birliğe bağlı kiliseler, büyüklüklerine bakılmaksızın, birliğin misyonerlik, yayın, Evanjelikalizm, eğitim çalışmalarında eşit söz hakkına sahiptirler.¹⁹⁷

¹⁹¹ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

¹⁹² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 277.

¹⁹³ Landmark Hareketi: Merkezi bir otoriteye karşı olarak yerel kiliselerin üstünlüğünü savunan Landmark Baptistleri, kendi kiliselerinin gerçek Hristiyanlığın temsilcisi olarak havariler döneminden beri kopmamış olan bir silsileye sahip olduğunu iddia etmektedirler. Bkz. Randall Balmer, "Landmark Movement", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s.394.

¹⁹⁴ Randall Balmer, "Landmark Movement", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s.394.

¹⁹⁵ Curtis W. Freeman, "Baptists, United States", **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Londra, Routledge, 2004, s. 321.

¹⁹⁶ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

¹⁹⁷ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 277.

3.4. Berean Fundamental Kiliseler Konseyi

Berean Fundamental Kiliseler Konseyi¹⁹⁸ (*Berean Fundamental Churches Council*) 1947 yılında kurulmuştur. 2005 yılı itibarıyla 55 kilisesi ve yaklaşık 12,000 mensubu bulunmaktadır.¹⁹⁹

Denver Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü'nden mezun olan Dr. Ivan E. Olsen (ö. 1993) bağımsız Kitab-ı Mukaddes çalışmalarını sürdürmek için Nebraska'ya yerleşmiştir. Burada Kitab-ı Mukaddes çalışmaları konusunda kendisine danışan insanlar kısa süre içinde toplantı grupları oluşturmuştur. Bu şekilde 1947 yılında Berean Fundamental Kiliseler Konseyi ortaya çıkmıştır.²⁰⁰ Elçilerin İşleri 1:8²⁰¹ pasuhunu kendilerine şiar edinerek kısa süre içinde yeni kiliseler kurmuşlardır. 1947'de bu kiliseler "Berean Fundamental Kiliseler Konseyi" (*Berean Fundamental Church Council, Inc.*) adı altında bir araya gelmişlerdir.²⁰²

Üye kiliseler temel fundamentalist doktrinlerini benimseyen ortak bir yasaya sahiptirler. Kitab-ı Mukaddes'in sözlü ve mutlak vahiy olduğu, yanılmazlığı, bakire doğum, İsa Mesih'in ilahlığı, kefareti, İsa Mesih'in bedenlenmesi, Yükseliş sonrası İsa Mesih'in dünyaya dönerek Tanrının Krallığı'nı kuracağı temel inanç maddeleridir. Yerel meclisleri dahi Kitab-ı Mukaddes merkezli ve misyonerdir. Bağımsız misyon seyahatleri düzenlerler. Papazları çeşitli Kitab-ı Mukaddes enstitülerinde dersler verir. Pazar okullarında müfredatları ve kiliselerinde takip edilecek yayınları belirlemekte özgürdürler. Maranatha Kitab-ı Mukaddes Kampı ve North Platte civarında yıllık konferanslar düzenlerler.²⁰³

¹⁹⁸ Berean Fundamental Kiliseler Konseyi hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.weareberean.org. 17.08.2019.

¹⁹⁹ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 278.

²⁰⁰ J. Gordon Melton, "Berean Fundamental Churches Council", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 534.

²⁰¹ Elçilerin İşleri 1:8 "Ama Kutsal Ruh üzerinize inince güç alacaksınız. Yeruşalim'de, bütün Yahudiye ve Samiriye'de ve dünyanın dört bucağında benim tanıklarım olacaksınız."

²⁰² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 278.

²⁰³ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 278.

Yönetim işleri, her üye kiliseden bir papaz ve bir din adamı olmayan mensup ile oluşturulmuş olan kurul tarafından yürütülmektedir. Konseyin amaçları İsa Mesih'i vaaz etmek, misyonerliği desteklemek, Hıristiyanlar arasındaki olumlu ilişkileri desteklemek ve Tanrı sevgisine itaat etmektir.²⁰⁴

3.5. Kitab-ı Mukaddes Birliği Kilisesi

Kitab-ı Mukaddes Birliği Kilisesi²⁰⁵ (*Bible Fellowship Church*) 1858 yılında kurulmuştur. 2008 yılı itibariyle 7,621 mensubu bulunmaktadır.²⁰⁶

1850lerde Pennsylvania'daki Mennonit²⁰⁷ liderler, yeni neslin değişimlerine karşı direnerek kendi Evanjelik Mennonit cemaatlerini oluşturmuşlardır. İlk kurulduğunda Evanjelik Kongresi (*The Evangelical Conference*) olan isimleri 1959 yılında yeni bir inanç doktrininin benimsenmesi ile değişerek Kitab-ı Mukaddes Birliği Kilisesi halini almıştır. Kilise fundamentalist yapıda olsa da Mennonit mirasını sürdürmektedir.²⁰⁸

İsa Mesih'in ölümü ve dirilişi yoluyla kurtuluş, Kutsal Ruh vasıtasıyla yeniden doğarak hayatın dönüşmesi, Kitab-ı Mukaddes'in tanrının sözü olarak güvenilir mutlak otorite oluşu, İsa Mesih'in ikinci kez dünyaya gelişi öncesi tarihin altın çağının yaşanacağı (Premilenyalizm) inancı kilisenin temel doktrinlerindendir. Kilise mensupları evanjelikalizm ve kilise görevleri konularında ortak sorumluluğa sahiptir. Pennsylvania, New Jersey, New York, Ontario (Kanada) kiliselerin ağırlıkta olarak bulunduğu şehirlerdir. Beş kıtada misyon faaliyetleri sürdürülmektedir. Bununla birlikte hepsi Pennsylvania'da olmak üzere bir yüksek okul (*Pinebrook Junior College*), çocuklar ve gençler için kamp (*The Victory Valley Camp*), bir huzurevi,

²⁰⁴ Melton, "Berean Fundamental Churches Council", s. 534.

²⁰⁵ Kitab-ı Mukaddes Birliği Kilisesi hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.mybfc.org. 17.08.2019.

²⁰⁶ Lindner, *Yearbook of American & Canadian Churches 2010*, s. 376.

²⁰⁷ Mennonit: 1536'da Katolik Kilisesi'nden ayrıldığını açıklayan ve Anabaptistlere katılan Menno Simon'ın taraftarlarının oluşturduğu mezhep. Bkz. Şinasi Gündüz, "Mennonitler", **Din ve İnanç Sözlüğü**, İstanbul, Vadi Yayınları, 2017, s. 331.

²⁰⁸ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 278.

konferans ve rehabilite merkezleri bulunmaktadır.²⁰⁹ Dünya çapında yüz elliden fazla misyoneri desteklemektedirler.²¹⁰

3.6. Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi

Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi²¹¹ (*Bible Presbyterian Church*) 1938 yılında Carl McIntire liderliğinde kurulmuştur. 2000 yılı itibarıyla 32 merkezde yaklaşık 10,000 mensubu bulunmaktadır.²¹²

Fundamentalist-modernist çatışmalarının yaşandığı 1936 yılının 11 Haziranında, Princeton üniversitesinde profesör olan J. Gresham Machen liderliğinde yaklaşık 300 kişinin katılımıyla yeni bir Presbiteryen kilise kurulmuştur. Temel prensiplerine göre; bugünün savaşı babalarının inancı ile modernizm, uzlaş, dini konularda tarafsızlık, dünyevilik arasındadır. Bütün uğraşları da, Kitab-ı Mukaddes'in rehberliğiyle kayıp ruhları İsa Mesih'e ulaştırmaktır. Cemaat, içerisindeki görüş ayrılıklarından dolayı, 6 Eylül 1938 tarihinde iki gruba bölünmüştür. Bir grup Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi adını alırken diğer grup Ortodoks Presbiteryen Kilisesi (*Orthodox Presbyterian Church*) adını almıştır.²¹³

Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi fundamentalisttir, ancak Westminster İnanç ikrarı²¹⁴ (*Westminster Confession of Faith*) ile kısa ve uzun Westminster ilmiyelerini²¹⁵ (*Westminster Catechism*) onaylamaktadır. Premilenyalist görüş

²⁰⁹ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 279.

²¹⁰ J. Gordon Melton, "Bible Fellowship Church", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 303-304.

²¹¹ Kitab-ı Mukaddes Presbiteryen Kilisesi hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.bpc.org. 17.08.2019.

²¹² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 279.

²¹³ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 279.

²¹⁴ Westminster İman Beyanı (*Westminster Confession of Faith*): Reform teolojisinin en çok saygı duyulan bildirilerindendir. Westminster Kongresi'nde yayımlanmıştır. Bkz. Ed. Hans J. Hillerbrand, "Westminster Confession", **The Encyclopedia of Protestantism**, New York Londra, Routledge, Cilt 4, 2004, s. 728-32.

²¹⁵ Westminster İlmihali (*Westminster Catechism*): Uzun ve kısa olarak iki versiyonu bulunan Westminster ilmihali 1648 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. İlmihallerin hazırlanmasındaki esas amaç kiliselerdeki "Reform" geleneğini sürdürme konusunda papaz ve kilise

hâkimdir. Liberalizm, Marksizm, Sosyal İncil Hareketi²¹⁶'ne karşı mücadele içindedirler. İnanç esasları temel olarak şunlardır: Kitab-ı Mukaddes'in hatasızlığı ve yanılmazlığı; İsa Mesih'in tanrılığı, Bakire Meryem'den dünyaya gelmesi, çarmıhta kefareti, ölümden dirilmesi ve ikinci kez dünyaya gelecek olması. Kilisenin karşı olduğu konular arasında alkol tüketimi, Neo Evanjelikalizm, Kitab-ı Mukaddes'in yeniden düzenlenmiş standart baskısı, evrim teorisi ve Birleşmiş Milletler gibi kişilerin akıl, vücut ve bilinçlerini baskı altına alarak din ve ibadet özgürlüklerini kısıtladığını düşündükleri tüm totaliter organizasyonlar²¹⁷ da bulunmaktadır.²¹⁸

Kurumları arasında Batı Reform İlahiyat Fakültesi (*Western Reform Seminary*), Cohen İlahiyat Fakültesi (*Cohen Theological Seminary*), Kitab-ı Mukaddes İmanı Yüksekokulu (*Faith College of The Bible*) ve presbiteryen misyonları için iki bağımsız kurulları bulunmaktadır.²¹⁹ Ayrıca Hristiyan Gözlemci (*The Christian Observer*) isminde bir süreli yayının organları bulunmaktadır.²²⁰

3.7. Bob Jones Üniversitesi

Amerika'da fundamentalist düşüncenin en etkin şekilde görüldüğü okullardan biri olarak bilinen Bob Jones Üniversitesi²²¹ (*Bob Jones University*) 1927 yılında kurulmuştur. 2009 yılı itibarıyla 1 kampüste yaklaşık 4,000 öğrencileri bulunmaktadır. Bob Jones Üniversitesi bir kilise olmamakla birlikte birçok fundamentalist kilise ve

cemaatine kaynak oluşturmaktır. Bkz. Ed. Hans J. Hillerbrand, "Westminster Catechism", **The Encyclopedia of Protestantism**, New York Londra, Routledge, Cilt 4, 2004, s. 725-26.

²¹⁶ Sosyal İncil Hareketi: XIX. yüzyıl sonlarında toplumsal eşitsizlikle mücadele için ortaya çıkmış olan, Hristiyan Sosyalizmi olarak da bilinen sosyal reform hareketidir. Detaylı bilgi için bkz. Randall Balmer, "Social Gospel", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 637-38.

²¹⁷ www.thebiblepresbyterianchurch.org, 15.08.2019

²¹⁸ Randall Balmer, "Bible Presbyterian Church", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s.77-78.

²¹⁹ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 279.

²²⁰ J. Gordon Melton, "Bible Presbyterian Church", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 253-54.

²²¹ Bob Jones Üniversitesi hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.bju.edu. 17.08.2019.

organizasyon ile iş birliği halindedir ve Amerikan Fundamentalizminin tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

İlk nesil fundamentalist vaizlerin en başarılılarından biri Bob Jones Sr.'tur. Metodist bir baba ve dindar baptist bir anneye sahip olan Jones, on iki yaşında vaftiz olmuş ardından bağlı olduğu Metodist kilisenin Pazar okulunda görev almış ve bir çocuk evanjelist olmuştur. On beş yaşına geldiğinde yetkili bir Metodist vaiz olan Jones'un ünü 1920lerde ülke çapına ulaşmıştır. Dini yayıncılığın öncü isimlerindendir. 1927'de ülke çapında radyo ağına sahip olan ilk vaizlerden biri olmuştur. 1944 yılında Ulusal Dini Yayıncılar (*National Religious Broadcasters*) isminde bir organizasyon kurarak muhafazakâr evanjelist ve fundamentalist vaizlere yayın yapma imkanı sağlamıştır.²²²

1925 yılındaki Scopes Maymun Davası'ndan sonra Bob Jones, muhafazakar Hristiyanlar için seküler hümanizm ve evrim teorisinin öğretilmediği bir okul açmanın gerekliliğini belirterek, 1927 yılında Florida'da, Bob Jones Yüksekokulu'nu (*Bob Jones College*) kurmuştur. Okulun öğretisi Calvinist temelli olmakla birlikte eğitimdeki esas vurgu Kitab-ı Mukaddes'in yanılmazlığı ve alkolden uzak durma üzerindedir. Okul 1947'de Güney Carolina'ya taşınarak Bob Jones Üniversitesi (*Bob Jones University*) adını almıştır. Bob Jones yasakçı ve siyahi karşıtı bir karakterdedir ve okulunun eğitim politikası da on yıllar boyunca bu karakteri yansıtmıştır. Bu radikal politikaları sebebiyle üniversite akreditasyonu alamamışlardır ancak politikalarında değişiklik yaparak 2005 yılında akreditasyon alabilmişlerdir.²²³

Bob Jones Sr. üniversite yönetimini çok katı fundamentalist bir tutumla sürdürmüştür. Üniversite çalışanlarının yönetimden ya da düşük maaşlarından şikâyetçi olmaları yasaklanmıştır. Yasağa uymayarak istifa edenler Bob Jones Sr tarafından Yahuda İskaryot'a benzetilmiştir. Su sebilleri, yemekhane gibi günlük hayatla ilgili mekanlar dahil her noktada Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar yapılan tabelalar asılıdır. Erkek öğrencilerin sakal bırakmaları, öğrencilerin 1960 sonrası müzikleri dinlemeleri yasaklanmıştır. Erkek öğrenciler için kravat takma, kız

²²² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 280.

²²³ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 280.

öğrenciler için etek giyme zorunluluğu bulunmaktadır. Irklar arası flört ve Afro-Amerikalılar ile evlilik, Kitab-ı Mukaddes'in ırkların karışmaması yönündeki emirleri gerekçe gösterilerek, yasaklanmıştır. Bu yasakların birçoğu kademeli olarak kaldırılmıştır.²²⁴

Üniversite, tarihinin çoğunda Jones ailesi tarafından yönetilmiştir. 1971 yılına kadar üniversitenin rektörlüğünü yapan Bob Jones Jr, babasından daha katı bir fundamentalisttir. Diğer dini gruplarla iş birliği yapan ya da Amerikan kültürünü fazlaca benimseyen fundamentalist liderleri sertçe eleştirmiştir. Katoliklere karşı şiddeti teşvik eden Ian Paisley (ö. 2014) gibi liderleri desteklemiş ve Papa'nın deccal olduğunu iddia etmiştir. 1971 yılında emekli olmuş ve yönetimi oğlu Bob Jones III'e devretmiştir. Okul bugün de kürtaj, kadın hakları ve eşcinsel evlilik karşıtı, fundamentalist politikasını sürdürmektedir. Bob Jones Jr.'dan sonra yönetime sırasıyla oğlu ve torunu geçmiştir.²²⁵

Jones ailesi, anaokulu seviyesinden lise seviyesine kadar her kademedeki okullar ve bir emekli tesisi kurmuştur. Böylece üyeler bütün hayatlarını kilise içerisinde geçirebilecektir. Bugün, Bob Jones Üniversitesi bir sanat müzesi ve yayın organına da sahiptir.²²⁶ Sanat müzesi, dünyanın en geniş dini sanat koleksiyonuna sahip müzelerinden biridir. Öğrencilerin sinemaya erişim izinleri her ne kadar kısıtlanmış olsa da, üniversitenin çok gelişmiş bir film departmanı (*Unusual Films*) bulunmaktadır.²²⁷

²²⁴ Randall Balmer, "Bob Jones University", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 87-89.

²²⁵ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 280.

²²⁶ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 280.

²²⁷ Balmer, "Bob Jones University", s. 87-89.

3.8. İnayet İncil Cemiyeti

İnayet İncil Cemiyeti²²⁸ (*Grace Gospel Fellowship*) dispensasyonalist ve Premilenyalist bir oluşumdur. 1945 yılında kurulmuştur. 2002 yılı itibarıyla 143 kilisesi bulunmaktadır.²²⁹ İlk olarak, 1943 yılında Indianapolis'te Berean Kitab-ı Mukaddes Kilisesi tarafından papazlar ve misyonerler için düzenlenen kongrede bir papazlar cemiyeti olarak ortaya çıkmıştır. Bir yıl sonra kendileri gibi inananları bir araya getirme amacıyla bir yasa etrafında cemiyetlerini tanımlamışlardır.²³⁰

Üyeleri bir araya getiren üç temel husus şunlardır: Tanrı'nın mutlak sözü olarak Kitab-ı Mukaddes'i anlamaya çalışmak; İsa Mesih'in Müjde'sini yurtiçi ve yurtdışındaki tüm kayıp ruhlara ulaştırmaya gayret göstermek; kilise üyeleri bir arada ve kardeşçe çalıştığında Tanrının şanını yüceltmek için en iyi işleri yapabilecekleri göstermek.²³¹

İnanç doktrinlerinin temellerini oluşturan konular Kitab-ı Mukaddes'in yanılmaz Tanrı vahyi oluşu, insanoğlunun ahlaki çöküntüde olduğu, Tanrı'nın lütfu olarak İsa Mesih'in kefareti ile kurtuluşa iman, kurtulmuş olan için sonsuz selamet, Kutsal Ruh'un armağanları (Efeslilere Mektup 4:7-16²³²), insanın günahkâr doğasının bu hayatta yok etmenin mümkün olmadığıdır. Kutsal Ruh ile vaftize inanmaktadırlar. Su ile vaftiz Kitab-ı Mukaddes'e uygun olandır ancak bu dönem (*dispensation*) için uygun görülmemektedir. İnanç şartlarını sağlayan her kilise bu cemiyete katılabilir. Bu yasa 1995'te yeniden gözden geçirilmiş ve kilise on bölgeye bölünmüştür.²³³

Cemiyet Zaire, Porto Riko, Hindistan, Filipinler, Avustralya, Güney Afrika, Tanzanya ve Güney Amerika'da bulunmaktadır. İnayet Kitab-ı Mukaddes Okulu (*Grace Bible College*) ve cemiyetin genel merkezleri Michigan'dadır. Cemiyet,

²²⁸ İnayet İncil Cemiyeti hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.ggfusa.org. 17.08.2019.

²²⁹ J. Gordon Melton, "Grace Gospel Fellowship", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 550.

²³⁰ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 281.

²³¹ Melton, "Grace Gospel Fellowship", s. 550.

²³² Efeslilere Mektup 4:7-16

²³³ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 281.

Uluslararası İnyet Bakanlıkları (*Grace Ministries International*), İnyet Yayınları ve Indiana'daki İnyet Gençlik Kampı ile yakın ilişki içindedir.²³⁴ İnyet Kitab-ı Mukaddes Yüksekokulu (*Grace Bible College*) isminde bir eğitim kurumları da bulunmaktadır.²³⁵

3.9. Büyük Vazife Kiliseler Birliği

Büyük Vazife Kiliseler Birliği²³⁶ (*Great Commission Association of Churches*) temelleri 1965'te atılmakla birlikte 1983 yılında kurulmuştur. 2008 yılı itibarıyla 18 ülkeden 43,000'den fazla mensubu bulunmaktadır.²³⁷

1965 yılında Jim McCotter'in Colorado'da bir ev kilisesi kurmasıyla temelleri atılmıştır. Kısa süre içerisinde Kuzey Colorado Üniversitesi'nden öğrencileri etkilemeye başlamıştır. 1970'li yıllarda Amerika ve Kanada'daki kampüslerden çok sayıda öğrenci kiliseye intisap etmiştir.²³⁸ Amaçları İsa Mesih'in mesajını dünyaya ulaştırmak, İsa Mesih adına kiliseler kurmak ve İsa Mesih'in adını hiç duymamış olanlar için dua etmektir.²³⁹ Klasik kilise nitelendirmelerinden kaçınarak 1983 yılında Uluslararası Büyük Vazife (*Great Commission International*) ismiyle kurumsal kimliğini kazanmıştır. Kurumsal kimliğe ihtiyaç duyma sebepleri konferanslar düzenleyebilme, bağış toplayabilme ve yayın üretebilmektir. Bugün kısa haliyle Büyük Vazife Kiliseleri (*Great Commission Churches*) tam haliyle Büyük Vazife Kiliseler Birliği (*Great Commission Association of Churches*) isimlerini kullanmaktadır.²⁴⁰

²³⁴ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 281.

²³⁵ Melton, "Grace Gospel Fellowship", s. 550.

²³⁶ Büyük Vazife Kiliseler Birliği hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.gccweb.org. 17.08.2019.

²³⁷ J. Gordon Melton, "Great Commission Association of Churches", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 538.

²³⁸ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 282.

²³⁹ Melton, "Great Commission Association of Churches", s. 538.

²⁴⁰ Melton, a.g.e., s. 538.

Kitab-ı Mukaddes'in yanılmaz, hatasız, mutlak hüküm bildiren orijinal yazmalar olduğuna inanılmaktadır. Bir tanrıda üç şahsiyet, İsa Mesih ile kurtuluş, kilisenin birliği temel inanç prensipleridir.²⁴¹

Kilise dini tutum ve özellikle cinsiyet rolleri gibi sosyal konularda oldukça muhafazakar bir tavır benimsemiştir. İlerleyen yıllarda McCotter'in bu politikası otoriter liderlik yöntemlerinde kültüvri bir tavra büründüğü için eleştirilmiştir. 1986 yılında kilisedeki istismar ve yolsuzluk söylentileri ayyuka çıktığında McCotter istifa etmiştir. 1991 yılında kilise bazı öğreti ve uygulamalarından dolayı resmi özür yayınlamıştır. Bu tarihten itibaren Ulusal Evanjelik Birliği'nin (*National Association of Evangelicals*) bir parçasıdır.²⁴²

3.10. Uluslararası IFCA

Uluslararası IFCA²⁴³ (*IFCA International – Independent Fundamental Churches of America*) 1930 yılında kurulmuştur. 2008 yılı itibariyle Amerika'da ve diğer ülkelerde iki binin üzerinde üye kiliseleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bin iki yüzün üzerinde papaz, misyoner, ilahiyat ya da yükseköğretim profesörü, vaiz gibi farklı mesleklerden kilise bağlantısı olmayan bireysel üyeleri bulunmaktadır.²⁴⁴

Amerika Bağımsız Fundamental Kiliseleri (*Independent Fundamental Churches of America – IFCA*) fundamental doktrini muhafaza etmek maksadıyla kurulmuştur. 1990larda radikal fundamentalistlerden ayrışma yaşanmıştır.²⁴⁵ Önceleri “Amerika Bağımsız Fundamental Kiliseleri” (*Independent Fundamental Churches of America*) ismini kullanırken, bu ayrışmadan sonra, radikal ve militarist fundamentalistlerle aralarındaki nüansı belli etmek için “IFCA International” ismini

²⁴¹ Melton, a.g.e., s. 538.

²⁴² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 282.

²⁴³ Uluslararası IFCA hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.ifca.org. 17.08.2019.

²⁴⁴ Melton, J. Gordon, “IFCA International”, **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 539.

²⁴⁵ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 282.

kullanmaktadırlar. Birliğe üyelik gönüllülük esasına dayanmaktadır ve her sene üyelik yenilenmektedir. Üye kiliseler bağımsızdır, ancak on altı maddelik inanç doktrinini kabul etmek zorundadırlar.²⁴⁶

İnanç doktrinlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Kitab-ı Mukaddes mutlak, yanılmaz, sözlü vahiydir, orijinal ve hatasızdır, hayat ve iman konularında mutlak otorite sahibidir; Tanrı tektir, güç ve doğa olarak eşit olan üç şahsiyette var olur: Baba, Oğul, Kutsal Ruh; İsa Mesih Tanrı oğludur, insan bedeninde tanrılığını kaybetmemiştir, bakire anneden doğmuştur, yaşamı günahsızdır, insanlığın günahı için ölmüştür, gömüldükten sonra dirilişmiş ve cennete Babanın yanına yükselmiştir; Kutsal Ruh günah dünyası, doğruluk ve yargılama ile ilgilenmektedir, inananları iyileştirmek, vaftiz etmek, doğruluğa rehberlik etmek vazifeleri arasındadır; Adem'in günahı bütün insanlığı günahkar kılmıştır, kurtuluş İsa Mesih'in kefaretiyle imanla mümkündür; evrensel Kilise İsa Mesih'in bedeni ve gelinidir, Kilise bugünün "yeniden doğmuş" bütün inananlarının oluşturduğu manevi bir varlıktır, yerel kiliseler her türlü iç işlerinde özerktirler ancak ortak hedefler için gönüllü olarak birlikte çalışmaktadırlar; vaftiz ayini suda yapılmalıdır, Komünyon ayini her kiliseden yeniden doğmuş bütün inananlara açık olarak yapılmaktadır; İsa Mesih kargaşa döneminden önce bütün inananları yükseltecektir, bu yükseliş her an olabilir, kargaşa dönemi sonrasında İsa Mesih yeryüzüne inecek ve Tanrının Krallığı'nı kuracaktır, bütün insanlar bedenlen dirilecek mahkeme sonrası bazıları sonsuz hayata bazıları sonsuz cezalandırmaya gidecektir, cennet ve cehennem gerçek mekanlardır.²⁴⁷

Bu organizasyonu diğerlerinden ayıran iki temel özellik bulunmaktadır. İlk olarak, dispensasyonalist görüşü kabul ederler, ancak üç dönemin (Kanun, Kilise ve Binyıllık Krallık dönemleri) diğerlerine göre daha Kitab-ı Mukaddes odaklı olduğunu düşünmektedirler. İkinci olarak, tarihsel Hristiyanlıkla zıt düşen tüm organizasyonlara (ekümenizm, Neo-Ortodokslar, Neo-Evanjelistler, vb.) karşı mesafelidirler.²⁴⁸

²⁴⁶ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

²⁴⁷ Rhodes, a.g.e., s. 185-208.

²⁴⁸ Rhodes, a.g.e., s. 185-208.

Bu yapı geleneksel bir dini mezhepten ziyade otonom kiliseleri ve papazları destekleyen bir kuruluştur. Hapishane, ordu papazlıkları gibi farklı yapıdaki çok sayıda papazlıkla güçlü ilişkileri bulunmaktadır. “Ses” (Voice) isimindeki dergileri ile evanjelik ve fundamentalist olan bu papazlıklara materyal sağlanmaktadır. Beş Kitab-ı Mukaddes kampları, yedi Kitab-ı Mukaddes enstitüleri, iki yetimhaneleri bulunmaktadır. Bütün üyelerin oylarıyla seçilmiş olan 12 kişilik bir heyet yönetim işlerini yürütmektedir. Bu heyetteki üyelerin seçimi üç yıllık periyotlarla tekrarlanmaktadır. Başkan yıllık konferansları yönetmektedir. İdare merkezi Grandville, Michigan’dadır.²⁴⁹

3.11. Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti

Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti²⁵⁰ (*Independent Baptist Fellowship International*) 1984 yılında kurulmuştur. 1999 yılı itibariyle üye kilise sayısı 647’dir.²⁵¹

Raymond Barber, 1984 yılında başkanlığını da yapmış olduğu Dünya Baptist Cemiyeti’nden (*World Baptist Fellowship*) ayrılarak Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti’ni (*Independent Baptist Fellowship International – IBFI*) kurmuştur. Öncesinde fundamentalist Arlington Baptist Üniversitesi’nde (*Arlington Baptist College*) profesör olan Barber, ayrıldıktan sonra Norris Baptist Kitab-ı Mukaddes Enstitüsü’nün kurmuş ve buradan görüşlerini içeren eserler yayınlamıştır. En güçlü olduğu yerler Teksas ve Oklahoma’dır; ayrıca Michigan, Ohio ve Florida’da da faaliyet göstermektedir. Üçte ikisi başka fundamentalist yapılara da bağlı olan altı yüzden fazla üye kilisesi bulunmaktadır.²⁵²

²⁴⁹ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 282.

²⁵⁰ Uluslararası Bağımsız Baptist Cemiyeti hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.ibfi-nbbi.org, 17.08.2019.

²⁵¹ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 283.

²⁵² Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 283.

2002 yılı itibariyle Cemiyet, on üç farklı sahada görev yapan yirmiden fazla misyoner grubu desteklemektedir.²⁵³

3.12. Plymouth Kardeşleri

1820’li yıllarda kurulmuştur. 2006 yılı itibariyle ABD’de 1,145 kilisede yaklaşık 86,000 mensubu, Kanada’da 580 kilisede 47,000 mensubu bulunmaktadır²⁵⁴. Pietist inanıştaki Kardeşlik Kiliseleri (*Brethren Churches*) ile ilgileri bulunmamaktadır.²⁵⁵

Plymouth Kardeşleri (*Plymouth Brethren / Christian Brethren*), on dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinde kurulmuş, kökeni Britanya Adaları’na dayanan, serbest gruplaşmış kiliseler topluluğu için sıkça kullanılan fakat gayri resmi olan bir isimdir. Kendileri için Kardeşler (*The Brethren*) ya da Hristiyan Kardeşler (*Christian Brethren*) isimlerini kullanmaktadırlar. Kuruluşunda, Hristiyanların mezhepsel isim ve yapılardan vazgeçerek sadece Hristiyan kimliğiyle birlik tesis etmek planlanmıştır.²⁵⁶

Yerel cemaatler otonom yapıdadır. Haftada bir yapılan ve saatler süren “Anma toplantıları” Kardeşler’e üye kiliselerin ayırt edici uygulamalarından biridir. “İnananların ruhbanlığı” ilkesi gereğince ibadet merasimleri yapılandırılmamış ve katılımcıdır. Vaftiz ve Komünyon ayinlerinin belirlenmiş bir grup ruhban tarafından yönetilmesine katı bir şekilde karşıdrlar. Bu geleneksel atanma-kutsanma anlayışını ve ruhban-laik ayrışmasını etkili bir şekilde bertaraf etmektedir. Bir vaiz tam zamanlı olarak bir cemaate hizmet etse dahi bir ruhban olarak tanımlanmamakta ve cemaatin kontrolü ona verilmemektedir.²⁵⁷

²⁵³ J. Gordon Melton, “Independent Baptist Fellowship International”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 491.

²⁵⁴ Lindner, **Yearbook of American & Canadian Churches 2010**, s. 357-363.

²⁵⁵ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

²⁵⁶ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 284.

²⁵⁷ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 284.

Kardeşler, muhafazakar Hristiyanlığın tüm temel ilkelerine bağlıdırlar. İncil vaazını ve bireysel dindarlığı önemserler. Para toplama merasimlerinin olmaması dışında kilise hizmetleri diğer Evanjelik Baptist ve Kitab-ı Mukaddes kiliseleri ile benzerdir.²⁵⁸ Kitab-ı Mukaddes orijinal, sözlü vahiydir; Tanrı tektir, üç bedende zuhur eder (Baba, Oğul, Kutsal Ruh); İsa Mesih Tanrı'nın oğludur. Kutsal Ruh üçlemenin üçüncüsüdür. Kurtuluş sadece İsa Mesih'in kefaretiyle iman ile mümkündür, bir kez inanan sonsuza kadar kurtulmuş olur. Kilise buluşmaları yapılandırılmamıştır, kilise çalışanları maaş almazlar; ruhban ve laik arasında fark yoktur. Erkeklerden, kabiliyeti olanlar kilise yönetimine destek olurken kadınlardan kabiliyetli olanlar Kitab-ı Mukaddes çalışmalarına yardımcı olmaktadır. Vaftiz sadece yetişkinler içindir ve suya daldırma ile uygulanmaktadır, çocuk vaftizi uygun görülmemektedir. Komünyon ayini haftalık Anma toplantılarında yapılmaktadır, kendini şeytandan arındırmak isteyen tüm inananlar katılabilmektedir. Kargaşa öncesi, Premilenyalist, dispensasyonalist inanişaya sahiptirler. İnananların yükselişi an meselesidir. Kurtulanlar için sonsuz cennet, kurtulmamış olanlar için sonsuz azap olacaktır. Ayırt edici bir özellik olarak kadınlar kilise ibadetleri sırasında başlarını örtmektedirler.²⁵⁹

Amerikan Evanjelikler arasında, Kardeşler üye sayılarının ötesinde bir etkiye sahiptir. Premilenyalist teolojileri evanjelikalizmin şekillenmesinde, bağımsız kiliselerin ve misyon kurullarının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.²⁶⁰ Kurucu üyelerden John Nelson Darby'nin Kitab-ı Mukaddes'e getirdiği dispensasyonalist yorum, Sivil Savaş sonrası Amerika'da Evanjelikler arasında çok popüler olmuştur.²⁶¹ Son yıllarda Kardeşlik, yerel kiliselerde çoklu liderliğe ve ibadet merasimlerinde katılımcılığa vurgu yapmaktadır. Kardeşlik ayrıca mezhepler arası evanjelist kampanyalar, kuruluşlar, mezhep bağı olmayan Kitab-ı Mukaddes okulları, yüksekokulları, ilahiyat fakülteleri ve kilise benzeri organizasyonlarının liderlik

²⁵⁸ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 284.

²⁵⁹ Rhodes, **The Complete Guide to Christian Denominations**, s. 185-208.

²⁶⁰ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 284.

²⁶¹ Randall Balmer, "Plymouth Brethren", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 547.

pozisyonlarında sıklıkla yer almaktadır. Kendilerine ait olan tek kurum Emmaus Kitab-ı Mukaddes Yüksekokulu'dur.²⁶²

1848'de İngiltere'de bir bölünme sonucu özel ve açık meclisler olarak ikiye ayrılmışlardır. Özel meclisler başlangıçta John Nelson Darby tarafından yönetilmiştir. Birçok meşhur Kitab-ı Mukaddes vaizi bu özel meclislerde yetişmiştir. Dünyaya açılmanın bir sonucu olarak çok sesliliğin artmasıyla yüzyıl sonunda özel meclisler yedi sekiz ana gruba bölünmüştür. Sonradan yapılan bazı birleşmelerle bu sayı düşmüştür. Özel meclislerden önemli bir Amerikan grup açık meclisler ile birleşmiştir. Açık meclisler gücünü evanjelikalizm ve yurtdışı misyon görevlerinden almaktadır. Yerel düzeyde kaldıkları için fikir ayrılıkları kendi içlerinde hallolduğundan bölünmelere sık rastlanmamaktadır.²⁶³

3.13. Southwide Baptist Cemiyeti

Southwide Baptist Cemiyeti²⁶⁴ (*Southwide Baptist Fellowship*) 1956 yılında kurulmuştur. 500 kilisesi ve yaklaşık 100,000 mensubu bulunmaktadır.²⁶⁵

Lee Edward Robinson (ö. 2007), 1940'lı yıllarda Premilenyalist eğitim veren dört kampüslü Tennessee Mabet okullarını (*Tennessee Temple Schools*) kurmuştur. 1948 yılında kurduğu Tennessee Premilenyalist Cemiyeti (*Tennessee Pre-Millennial Fellowship*), Southwide Baptist Cemiyeti'nin (*Southwide Baptist Fellowship*) kuruluşuna zemin oluşturmuştur. 1960'larda Robinson, bugün dünya çapında binden fazla misyonere ev sahipliği yapan Uluslararası Baptist Misyonları'nın (*International Baptist Missions*) kuruluşunda rol almıştır.²⁶⁶

²⁶² Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 284.

²⁶³ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 284-285.

²⁶⁴ Southwide Baptist Cemiyeti hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.wayoflife.org. 17.08.2019.

²⁶⁵ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 285.

²⁶⁶ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 285.

Yerel kiliselerin otonomluğunu vurgulamakta ve Premilenyalist eskalotojiye inanmaktadırlar. Yeniden düzenlenmiş standart Kitab-ı Mukaddes'i "sapkın çeviri" olarak nitelendirmektedirler. Modernizmin her türlüünden özellikle Ulusal Kiliseler Konseyi'nden (*National Council of Churches*) kendilerini ayıştırmaktadırlar.²⁶⁷

Üyelerinin yaklaşık yarısı farklı fundamentalist kuruluşlara da üyedir. Diğer fundamentalist kiliselerle doktrin ve uygulama olarak benzerdir. 1990 itibariyle saç ve kıyafet stillerinde daha müsamahakar bir tavır alınmıştır. Bazı üye kiliseler ayinlere katılımı arttırmak amacıyla müzik kullanmaktadır. Bu yönleriyle katı fundamentalist çizgiden ayrılmaktadır.²⁶⁸

3.14. Thomas Road Baptist Kilisesi

Thomas Road Baptist Kilisesi²⁶⁹ (*Thomas Road Baptist Church – Jerry Falwell Ministries*) 1956 yılında kurulmuştur. 2009 yılı itibariyle yaklaşık 17,500 mensubu bulunmaktadır.²⁷⁰

Thomas Road Baptist Kilisesi (*Thomas Road Baptist Church*), Jerry Falwell tarafından bir ilkokulda otuz beş kişinin katıldığı toplantı neticesinde kurulmuştur. Aylar içinde Falwell yerel radyolarda vaaz vermeye ve televizyonlardan video program (*Old Time Gospel Hour*) yayınlamaya başlamıştır. Televizyon yayınları ülke çapında büyük ün yakalamıştır. Jerry Falwell televizyon yayıncılığını çok etkin bir şekilde kullanmıştır. Programda kendilerine özgü müziğe, Hristiyanlaştırma amaçlı vaazlara, dini tecrübe yaşayan insanlarla yapılmış röportajlara, Falwell'in izleyicilerle sohbetlerine ve maddi yardım çağrılarına yer verilmiştir. On yıl içinde kilise iki binin üzerinde üyeye ulaşmıştır.²⁷¹

²⁶⁷ Melton, J. Gordon, "Southwide Baptist Fellowship", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 497.

²⁶⁸ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 285.

²⁶⁹ Thomas Road Baptist Kilisesi hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.trbc.org. 17.08.2019.

²⁷⁰ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 285.

²⁷¹ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 285-286.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Anayasa Mahkemesi devlet okullarında ibadet yapılmasını ve ırkçılığı yasaklamıştır. Mahkemenin bu kararlarından çok rahatsız olan fundamentalistlerden biri de Jerry Falwell olmuştur.²⁷² 1967 yılında seküler hümanist eğitime karşı, evrim teorisinin bilimsel bir gerçek olarak öğretilmediği Lynchburg Hristiyan Akademisi'ni (*Lynchburg Christian Academy*); 1971 yılında, bugün bile fundamentalist eğitim merkezlerinin önemlilerinden biri olan Özgürlük Üniversitesi'ni (*Liberty University*) kurmuştur. Evanjelizmin Harvard'ı olma iddiasıyla kurulan Özgürlük Üniversitesi tam akreditasyonu olan, on binlerce mezun vermiş bir eğitim kurumudur.²⁷³

1970li yıllarda Jerry Falwell medya ağını kullanması ve sosyal liberalizm karşıtlığı ile ulusal düzeyde politik figür haline gelmiştir. Birçok fundamentalistin aksine, Falwell vatanseverliği öğretisinin köşe taşlarından biri yapmıştır. Ordunun ve Siyonizm'in sıkı bir destekçisidir. İsrailli birçok diplomat ile yakın ilişki halindedir. Çoğu fundamentalist gibi Falwell, feminizme, kadın haklarına, kürtaja, eşcinselliğe karşıdır.²⁷⁴

Jerry Falwell'in 2007 yılındaki ölümü fundamentalist hareketin popülist kanadında bir darbe etkisi yapmıştır. Ölümünün ardından oğlu Jonathan Falwell, Thomas Road Baptist Kilisesi'nin yönetimini üstlenmiştir ve babasının misyonunu devam ettirmektedir.²⁷⁵

²⁷² Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 286.

²⁷³ Randall Balmer, "Falwell, Jerry", **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004, s. 254.

²⁷⁴ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 286.

²⁷⁵ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 286.

3.15. Dünya Baptist Cemiyeti

Dünya Baptist Cemiyeti²⁷⁶ (*World Baptist Fellowship*) 1932 yılında kurulmuş, 1950 yılında bugünkü ismini almıştır. 2001 yılı itibarıyla 998 kilisede mensubu bulunmaktadır.²⁷⁷

En meşhur ve tartışılan erken dönem fundamentalist liderlerden olan J. Frank Norris, 1932 yılında Premilenyalist Baptist Misyoner Cemiyeti'ni (*The Premillennial Baptist Missionary Fellowship*) kurmuştur. Bu cemiyet 1950 yılında isim değiştirerek Dünya Baptist Cemiyeti (*World Baptist Fellowship*) ismini almıştır. Norris, Teksas Fort Worth'taki ilk Baptist kilisesinin papaziyken, konvansiyondaki liberal eğilimlere tepki olarak kilisesini Güney Baptist Konvansiyonu'ndan (*Southern Baptist Convention*) çıkarmıştır. Cemiyetin eğitim organı olan Arlington Baptist Üniversitesi'nde (*Arlington Baptist College*) dispensasyonalist teoloji etkin bir şekilde öğretilmektedir.²⁷⁸

Cemiyet son derece muhafazakar, baptist, fundamentalist bir doktrine sahiptir. Misyonerlik çalışmaları cemiyetin bünyesiyle yürütülmektedir. Kilise yapıları otonomdur.²⁷⁹

Cemiyet, üyelerinin istatistiğini tutmamaktadır. Üyelerin yaklaşık olarak yüzde altmışı diğer fundamentalist ve muhafazakar Baptist cemiyet ve birliklere de üyedir. Cemiyet resmi olarak yerel kiliselerin önceliğini destekler. Norris'in otokrat liderliği cemiyette ayrılıklara sebep olmuştur. Bunların en kayda değer olanı Uluslararası Baptist Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti olmuştur. Cemiyet, 1917'de yayına başlayan *The Fundamentals* kitapçıklarının yayınına devam etmektedir. Ağırlığı Latin Amerika'da olmakla birlikte çok sayıda misyonerleri bulunmaktadır.²⁸⁰

²⁷⁶ Dünya Baptist Cemiyeti hakkında ileri araştırma için resmi web sitelerinin adresi: www.wbfi.net. 17.08.2019.

²⁷⁷ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 287.

²⁷⁸ Atwood, Mead, ve Hill, a.g.e., s. 287.

²⁷⁹ Melton, J. Gordon, "World Baptist Fellowship", **Melton's Encyclopedia of American Religions**, USA, Gale, Cengage Learning, 2009, s. 499.

²⁸⁰ Atwood, Mead, ve Hill, **Handbook of Denominations In The United States**, s. 287.

SONUÇ

Fundamentalizm, XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyılın başlarında Kuzey Amerika’da ortaya çıkmıştır. Fikri temelleri Kuzey Avrupa’ya dayanmakla birlikte çıkış noktası ve gelişimi itibariyle ABD’ye ait bir kavramdır.

Kuzey Avrupalı Evanjelik vaizlerin Amerika’ya gidişi ve burada şehir şehir gezerek organize ettikleri Uyanış Hareketleri ile Evanjelizm, Kuzey Amerika’da milli bir din kisvesine bürünmüştür. Dini hayatı canlandırma ve dini rehavete son verme amacıyla yapılan bu hareketler Evanjelizm kimliğinin Amerikalılık ile bütünleşmesine yol açmıştır. Çok sayıda farklı din ve kültürden vatandaşı olmasına rağmen ABD kültürünün, siyaset yapısının, eğitim sisteminin temelinde Evanjelizmin etkileri fark edilmektedir.

Amerikan Sivil Savaşı (1861–1865), I. ve II. Dünya Savaşları ile ekonomik ve sosyal kriz dönemleri Amerikan halkının dindarlaştığı dönemler olmuştur. Aynı zamanda bunlar Avrupa’da ortaya çıkan Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliği, Darwinizm, Liberal teoloji, Modernizm gibi konuların ABD’ye ulaşma sürecini geciktiren etkenlerdir. Savaşlar ve bunların yol açtığı ekonomik krizlerle meşgul olan Amerikan halkının Avrupa’dan ithal edilen bu konularla yüzleşmesi zaman almıştır.

Modernizm, liberal teoloji ve Kitab-ı Mukaddes tenkitçiliğine tepki olarak ortaya çıkan Fundamentalizm, bu konularda yaptığı tartışmaların etkisinde tepkisel olarak şekillenmiştir. En sonunda Evanjelikler ile yaşadıkları ayrılık ile nihai formunu almıştır. Fundamentalizm, hem Modernizm ve liberal teoloji gibi karşıt fikirlerle hem de Evanjelizm gibi içinden çıktığı hareketle yaşadığı her tartışmanın kaybeden tarafı olmuştur. Her tartışma sonrasında daha da radikalleşen ve küçülen grup Fundamentalistler olmuştur.

Amerikan Fundamentalizmi ile özdeşleşmiş olan dispensasyonel Premilenyalist tarih anlayışı dünyanın geleceği için çok karamsar bir tablo çizmektedir. Fundamentalistler, İsa Mesih’in dünyaya tekrar gelişi için dünyanın felaketini beklemektedirler. Premilenyalizmin Ortadoğu kehanetleri sebebiyle

bölgemiz için beklentileri üzerinde savaşın eksik olmadığı bir coğrafya olmasıdır. Bu amaç doğrultusunda da ABD politikalarına etki etmektedirler ve etmeye de devam edecek gözükmektedirler.

ABD ve Kanada’da irili ufaklı binlerce Fundamentalist kilise için ortak bir liturjiden bahsetmek mümkün değildir. Bunun sebebi ilke olarak merkezi kilise sistemini kabul etmeyen Fundamentalist kiliselerin her birinin otonom yapıda olmasıdır.

En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün Fundamentalist kilise ve organizasyonlarda en çok önemsenen faaliyet alanı misyonerliktir. İncil mesajını duymayan tek bir insan kalmaması için seferber olan Fundamentalistler, dünyanın her yerine güçleri ölçüsünde misyoner göndermektedir. Özellikle Afrika ve Uzak Doğu’daki dünyanın geri kalanına nispeten zor yaşam şartlarına sahip olan ülkelerdeki çalışmalarının yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Günümüzde İslamiyet ile özdeşleştirilmeye çalışılan Fundamentalizm kavramının İslami öze dönüş hareketleriyle bir ilgisinin olmadığı da görülmektedir. Zira çalışmamızda açıkça görüldüğü üzere Fundamentalizm bir öze dönüş hareketi değildir. İslami öze dönüş hareketlerinde Asr-ı Saadet’i örnek alan Müslümanların aksine Fundamentalistlerin geçmiş herhangi bir zaman dilimini taklit etme veya canlandırma iddia ve istekleri yoktur. Aynı şekilde İslami öze dönüş hareketleri geçmişe dönük bir hayat sürerken Fundamentalistler, Premilenyalist inançları doğrultusunda gelecek bir zaman diliminde ikinci kez dünyaya dönecek olan İsa Mesih’e ve kurulacak Tanrı Krallığı’na odaklanmıştır. Bu sebeplerle İslamiyet veya diğer dinlerdeki öze dönüş hareketlerini Fundamentalizm terimi ile ifade etmek doğru olmayacaktır.

Fundamentalizm, hem Dinler Tarihi hem Din Sosyolojisi ve Psikolojisi alanlarında çalışma yapmaya çok müsait bir konudur. Ancak geniş bir alanı ve zaman dilimi ile farklı mezhep profillerini ihtiva ettiğinden konuya daha rahat vâkıf olabilmek adına çalışmanın sınırlarını iyi belirlemek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak; Amerikan Protestan Fundamentalizmi'ni, çağın meydan okuyan şartlarına karşı bir inanç savunusu olarak değerlendirmek mümkündür. Fundamentalistler inançlarına tehdit olarak algıladıkları modernizm ve liberalizmin her türlü tezahürü ile mücadele etmeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Militanca tutumları da içeren Fundamentalist inanç, iyi ya da kötü birçok şekilde Amerikan kültürüne, siyasetine, eğitimine, inanç yapısına etki etmiştir. Günümüzde binlerce kilisesi, okulu, misyonerlik teşkilatı, eğitim tesisi bulunan; yüzbinlerce mensubu olan Fundamentalist hareket bugün olduğu gibi gelecekte de ABD'nin kültürel ve siyasi yapısına etki etmeye devam edecek gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Abbott, Lyman: **The Evolution of Christianity**, 2009, Cambridge University Press, 1892.

Akbulut Albayrak, Şule: **Hristiyan Fundamentalizmi**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2007.

Albayrak, H. Şule: **ABD’de Din-Devlet İlişkileri**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

———: “Tarihi ve Sosyal Bir Realite Olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde Gelişen Protestan Fundamentalizmi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 42, 2014, ss. 13-32.

Ammerman, Nancy T: “North American Protestant Fundamentalism”, **Fundamentalisms Observed**, Ed. Martin E. Marty, R. Scott Appleby, Chicago, London, The University of Chicago Press, 1994.

Armstrong, Karen: **Tanrı Adına Savaş**, Çev. Murat Erdem, 3. Bs, Alfa Araştırma, 2017.

Atwood, Craig D. & Frank S. Mead & Samuel S. Hill: **Handbook of Denominations In The United States**, 13. Bs, Nashville, Abingdon Press, 2010.

Aydın, Mahmut: “Batı Hıristiyan Düşüncesinde Fundamentalist Hareketin Öyküsü”, **İslâmiyat**, C.10, S. 1, 2007, ss. 33-56.

———: “Hıristiyan Fundamentalizmi”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, 2014, ss. 15–10.

Balmer, Randall: “Baptist Bible Fellowship”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Bible Presbyterian Church”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Bob Jones University”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Born Again”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Dispensationalism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Evangelism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Falwell, Jerry”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Landmark Movement”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Nyack College and Alliance Theological Seminary”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Plymouth Brethren”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Premillennialism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Rapture”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Religious Right”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Second Great Awakening”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Separatism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Social Gospel”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Sunday School”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Televangelism”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

———: “Young Men’s Christian Association”, **Encyclopedia of Evangelicalism**, Waco, Teksas, Baylor University Press, 2004.

Beale, David O.: **In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850**, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 1986.

Becker, Jürgen: “Resurrection of Jesus Christ”, **Religion Past and Present**, Ed. Hans Dieter Betz & Don S. Browning & Bernd Janowski, Vol. XI, Leiden, Brill, 2007.

Bedir, Şener Faruk: “Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S. 2, 2014, ss. 73-98.

Bıyık, Mustafa: “Amerikan Protestan Fundamentalizmi’nin Köken ve Öğreti Açısından Bir Analizi”, **Dini Araştırmalar**, C. 10, S. 28, 2015, ss. 83-104.

———: **Armagedon ve Tanrı Krallığı**, Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2008.

Çetin, Ensar: “Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu’da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 5, S. 1, 2014, ss. 1-16.

- Freeman, Curtis W.: “Baptists, United States”, **The Encyclopedia of Protestantism**, Ed. Hans J. Hillerbrand, New York, Londra, Routledge, 2004.
- Gagne, Laura M.: "Consumed by Faith: The Development of Christian Fundamentalism and Its Applications in Contemporary Society", Honor Thesis, Colby College, 2000.
- Gleason L. Archer Jr. & Paul D. **Three Views On The Rapture**, 2. Bs, Feinberg & Douglas J. Moo & Michigan, Zondervan Publishing House, 1996.
- Richard R. Reiter:
- Gündüz, Şinasi: **Din ve İnanç Sözlüğü**, 2. Bs, İstanbul Vadi Yayınları, 2017.
- : “Evanjelizm (Evanjelikalizm)”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ed. Şinasi Gündüz, 3. Bs, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- : “Evanjelizm: Hristiyan Fanatizmi”, (çevrimiçi), <http://www.milelvenihal.org/yayin.aspx?ID=93>, 19 Ağustos 2019.
- : **Hristiyanlık**, 4. Bs, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013.

—————: **Misyonerlik**, 5. Bs, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

—————: “Protestan Geleneginde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”, **VIII. Kur'an Sempozyumu Günüümüz Dünyasında Müslümanlar**, Ankara, Fecr Yayınları, 2006.

Güngör, Ali İsrâ: **Evanjelicler**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.

Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri, Kore, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2013.

Lindner, Eileen W.: **Yearbook of American & Canadian Churches 2010**, Ed. Eileen W. Lindner, Nashville, Abingdon Press, 2010.

Manfred, Wichelhaus: “Resurrection of Jesus Christ”, **Religion Past and Present**, Ed. Hans Dieter Betz & Don S. Browning & Bernd Janowski, Vol. XI, Leiden, Brill, 2007.

Marsden, George M.: **Fundamentalism and American Culture: The Shaping of Twentieth-Century Evangelicalism: 1870-1925**, Oxford, Oxford University Press, 1980.

———: **Understanding Fundamentalism And Evangelicalism**, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 1991.

Melton, J. Gordon: “American Evangelical Christian Churches”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Baptist Bible Fellowship International”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Berean Fundamental Churches Council”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Bible Fellowship Church”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Bible Presbyterian Church”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Grace Gospel Fellowship”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Great Commission Association of Churches”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “IFCA International”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Independent Baptist Fellowship International”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “Southwide Baptist Fellowship”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

———: “World Baptist Fellowship”, **Melton’s Encyclopedia of American Religions**, Gale, Cengage Learning, 2009.

Nevins, Allan & Henry Steele **ABD Tarihi**, Çev. Halil İncılık, 9. Bs, Ankara, Commager: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Numbers, Ronald L.: **The Creationists: The Evolution of Scientific Creationism**, California, University of California Press, 1992.

Olgun, Hakan: **Kalvinizm’de On Emir**, Ankara, Eskiyei Yayınları, 2012.

Özkan, Ali Rafet: **Amerikan Evanjelikleri (Baptistler)**, Erzurum, IQ Kùltür Sanat Yayıncılık, 2005.

———: “Amerikan Fundamentalizminin Dünü Bugünü”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi**, S. 18, 2010, ss. 33-47.

———: **Fundamentalist Hristiyanlık (Yedinci Gün Adventizmi)**, Ankara, Alperen Yayınları, 2002.

Rhodes, Ron: **The Complete Guide to Christian Denominations**, Oregon, Harvest House Publishers, 2015.

Ryrie, Charles C.: **Dispensationalism**, 2. Bs, Chicago, Moody Publishers, 2007.

Taşpınar, İsmail: **Tarihin Aynasında Dinler ve Mezhepler**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Vakfı Yayınları, 2018.

Trollinger Jr., William Vance: “Protestantism and Fundamentalism”, **The Blackwell Companion to Protestantism**, Ed. Alister E. McGrath & Darren C. Marks, Malden, Blackwell Publishing, 2003.

Wladaver-Morgan, Susan: “Equal Right Amendment”, **American Economic History: A Dictionary and Chronology**, Ed. James S. Olson & Abraham O. Mendoza, California, Greenwood, 2015.

EKLER

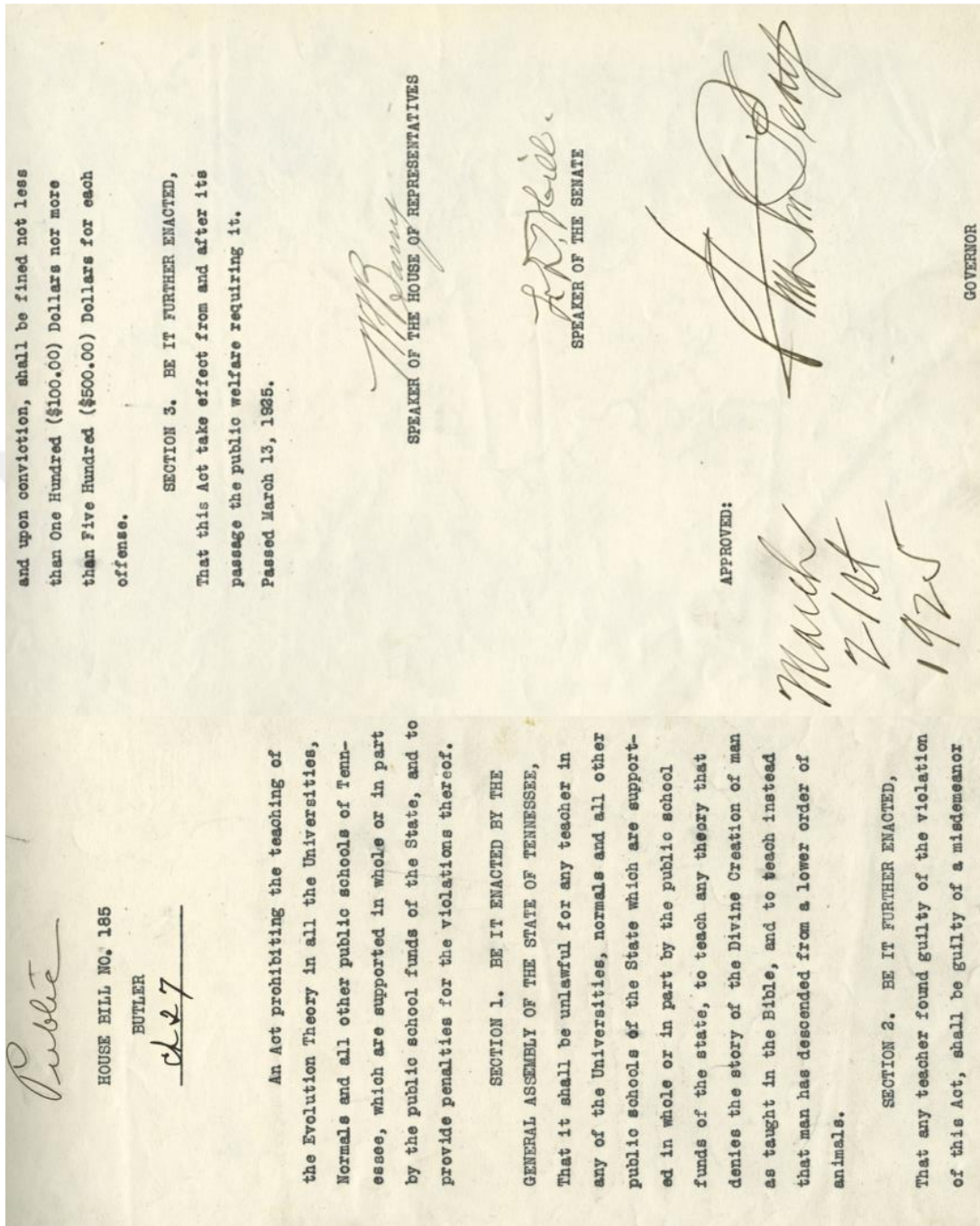
Ek I – 1878 Niagara Amentüsü

Biz inanıyoruz ki,

- I. Kitâb-ı Mukaddes'in tamamı Tanrı tarafından vahiy edilmiştir. ...
- II. Tanrılık sonsuza kadar üç şahsiyette var olacaktır; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Bu üçü tek Tanrı'dır. Eksiksiz biçimde aynı doğaya, niteliğe ve yetkiye sahiptirler. Ve eksiksiz biçimde aynı saygı, iman ve itaate layıktırlar. ...
- III. İnsan, Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Yasak meyveyi yiyerek Tanrı'nın yüce ve kutsal mülkünden düşmüştür. Bu itaatsizliğin cezası olarak ölüme maruz bırakılmıştır. İnsanın ahlaki doğası düşüşten ağır biçimde yaralanmakla kalmamış, günahlarda sınırı aştığı ve Şeytan'ın gücünün objesi olduğu için bütün manevi hayatını kaybetmiştir. ...
- IV. Bu manevi ölüm ya da insan doğasının sapkınlık hali, İsa Mesih hariç, bütün insan ırkına aktarılmıştır. Adem'den bu yana dünyaya gelen hiçbir çocuk, doğasında ilahi bir kıvılcıma dahi sahip değildir. Fakat özünde değiştirilemez olarak kötü ve Tanrı'ya düşmandır. O'nun yasalarını öğrenebilme kabiliyetinden de yoksundur. ...
- V. Evrensel ahlak bozukluğu ve günahla ölüm sebebiyle, yeniden doğmadığı sürece hiç kimse Tanrı'nın Krallığı'na giremez. ... Hiçbir vaftiz ya da diğer yasa günahkarın cennete doğru bir adım atmasına dahi yardım edemez. Ancak gökten verilmiş yeni bir doğa, Kutsal Ruh tarafından yerleştirilmiş yeni bir yaşam kurtuluşun mutlak özüdür. ...
- VI. Bizim kefaretimiz yalnızca Rab İsa Mesih'in kanıyla tamamlanmıştır. ...
- VII. İsa Mesih, itaatkarlığıyla ölümden yana güvence altındadır ve yalnızca imanı ile kurtulmuştur. Biz, O'na kurtarıcımız olarak inandığımız andan itibaren her şeyden emin olarak sonsuz hayata geçeriz. ...
- VIII. Kurtuluş ayrıcalığı yalnızca bir kısım insan için değil, İsa Mesih'e imanla yeniden doğan herkes içindir. ...

- IX. Başından sonuna kadar bütün Kitâb-ı Mukaddes, İsa Mesih merkezlidir. ...
Başından sonuna kadar bütün Kitâb-ı Mukaddes bizim için tasarlanmış tatbiki talimattır. ...
- X. Kilise, Tanrı'nın Oğlu'nu yükseltmiş ve tahta çıkarmış olan Kutsal Ruh tarafından bir araya getirilerden müteşekkildir. Hepimizi bir vücutta vaftiz eden aynı Ruh'tur. ... Mezhepsel bağnazlık ve mezhepçi önyargıların üstesinden gelip birbirimizi saf bir kalple severek Ruh'un birliğini korumakla görevliyiz. ...
- XI. Kutsal Ruh bir etki değil, ilahi bir kişiliktir. ...
- XII. Biz beden değil Ruh'un ardından kutsal bir davete yürümek için çağırıldık. ...
- XIII. Kurtuluş için Rab İsa Mesih'e inananlar, ölüm anında O'nun varlığına geçerler ve O'nun yeniden gelişinde dirilinceye kadar saadet içinde olurlar. ...
İnanmayanların ruhları Milenyum'un sonunda yargı için büyük beyaz taht kurulana kadar ıstırap içinde olur ve ... sonsuza kadar cezalandırılırlar. ...
- XIV. Dünya içinde bulunduğumuz dönemde hidayete ermeyecektir. ... İsrail kendi topraklarında yeniden kurulduğunda Rab İsa Mesih şahsen gelecek ve Milenyum'u başlatacaktır. ...²⁸¹

²⁸¹ David O. Beale, **In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850**, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 1986, s. 375-379.

Ek II – Butler Yasası (*The Butler Act*) (Erişim Tarihi: 19.08.2019)

<https://www.creationliberty.com/articles/evolution5th.php>